

people's participation; regularity and Securing in Imam Khamenei's philosophy

*Nabiallah Roohi*¹

*Noorollah Gheisari*²

*Alimohammad Fatemi Yeganeh*³

Type of article: A research paper extracted from the Faraja Center for Strategic Studies research project

Received: 20/10/2022

Accepted: 11/03/2023

NAJA Strategic Studies Quarterly/Vol.8/NO.1(serial27)/Spring 2023*5-54

DOR: 20.1001.1.25381946./ssj.2023.100979

Abstract

Nowadays, the use of non-organizational capacities in order to optimize the organizational capacities of the police is an inevitable necessity in all societies; Therefore, it can be said that public participation is the monitoring of the identification of matters and events that have a strategic nature; Therefore, in order to achieve a relatively stable approach in explaining the strategies of order and security in the public arena and other areas that require relying on public participation, explaining the nature and theoretical foundations as well as the elements and coordinates of participation is of fundamental importance and is one of the sources. The main and reliable source for extracting guidelines is the thoughts and views of the intellectual leaders of the Islamic Revolution. Based on this, the present article was formed with the aim of answering the question that "what are the foundations, dimensions, elements and coordinates of popular participation in Imam Khamenei's view, and what are the requirements and strategies of this view in line with the police missions in the Islamic Republic of Iran." makes it binding". In order to answer this question in the present research, by presenting a model of the concept of popular participation and with genealogical method, the evolutions and applications of this concept in different fields are analyzed in the form of a qualitative content analysis of the text of Ayatollah Khamenei's statements and with a dialectical method in a two-way communication between The idea of participation and the real thing of participation, dimensions and unseen components of this concept were represented and defined. Components, dimensions and constructive and related components under 10 categories of participation such as worldview or method, topic, goals, participant, quality, process and stages, field, works and consequences and results, stabilization and theoretical foundations of drawing and To the extent necessary and to the extent that it is sufficient for understanding the establishment of the single meaning of the word in the subject in question, it was explained that in comparison with the existing literature, it is a kind of deepening and development of the semantic space of this concept.

Keywords: Imam Khamenei, participation, public participation, police, regularity, Securing.

1. Assistant Professor of Imam Hossein University, Tehran, Iran. nbrouhi@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. ngheisari@ut.ac.ir

3. Assistant Professor of Information Department, Faculty of Information Sciences and Technologies, Amin University of Police Sciences, Tehran, Iran. (corresponding author). ali.fatemmi@gmail.com

مشارکت مردمی؛ انتظام و امنیت‌سازی در سپهر اندیشه امام‌خامنه‌ای

نبی‌اله روحی^۱

نوراله قیصری^۲

علی محمد فاطمی‌یگانه^۳

نوع مقاله: مقاله پژوهشی مستخرج از پروژه تحقیقاتی مرکز مطالعات راهبردی فراجا

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۷/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا/سال هشتم/ شماره ۱ (پیاپی ۲۷) - بهار ۱۴۰۲* ۵۴-۵۳

DOR: 20.1001.1.25381946./ssj.2023.100979

چکیده

امروزه، بهره‌گیری از ظرفیت‌های غیرسازمانی در جهت بهینه‌سازی ظرفیت‌های سازمانی پلیس، در تمام جوامع یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است؛ از این رو، می‌توان گفت که مشارکت مردمی ناظر بر شناسایی امور و رخدادهایی است که ماهیت راهبردی یافته‌اند؛ پس برای دستیابی به رویکردی نسبتاً پایدار در تبیین راهبردهای انتظام و امنیت‌سازی در عرصه مردمی و دیگر عرصه‌های نیازمند اتکا به مشارکت مردمی، تبیین ماهیت و مبانی نظری و نیز عناصر و مختصات مشارکت، از اهمیتی اساسی برخوردار است و یکی از منابع اصلی و مطمئن برای استخراج خطوط راهنما، اندیشه‌ها و دیدگاه‌های رهبران فکری انقلاب اسلامی است. بر این اساس، مقاله حاضر با هدف پاسخ‌گویی به این پرسش شکل گرفت که «مشارکت مردمی در دیدگاه امام‌خامنه‌ای دارای چه بنیان‌ها، ابعاد، عناصر و مختصاتی است و این دیدگاه، چه بایسته‌ها و راهبردهایی را در راستای مأموریت‌های پلیس در جمهوری اسلامی ایران الزام‌آور می‌سازد». به‌منظور پاسخ به این پرسش در پژوهش حاضر، با ارائه یک الگو از مفهوم مشارکت مردمی و با روش تبارشناسی، تحولات و کاربردهای این مفهوم در زمینه‌های مختلف به‌صورت تحلیل‌محتوای کیفی از متن بیانات حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای بررسی شده و با روشی دیالکتیک در ارتباطی دوسویه میان تصور از مشارکت و امر واقعی مشارکت، ابعاد و اجزای نادیده این مفهوم بازنمایی و تعریف گردید. اجزاء، ابعاد و مؤلفه‌های سازنده و مرتبط ذیل ۱۰ مقوله مشارکت به‌مثابه جهان‌بینی یا روش، موضوع، اهداف، مشارکت‌کننده، کیفیت، فرآیند و مراحل، میدان، آثار و پیامدها و نتایج، پایدارسازی و مبانی نظری ترسیم و در حد لازم و تاندازه‌ای که برای ادراک استقرار معنای واحد از کلام در موضوع موردنظر از کفایت لازم برخوردار باشد، تبیین شد که در مقام مقایسه با ادبیات موجود، نوعی تعمیق و توسعه فضای معنایی این مفهوم نیز به شمار می‌رود.

واژگان کلیدی: امام‌خامنه‌ای، مشارکت، مشارکت مردمی، پلیس، انتظام، امنیت‌سازی.

۱. استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران. nbrouhi@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ngheisari@ut.ac.ir

۳. استادیار گروه اطلاعات، دانشکده علوم و فنون اطلاعات و آگاهی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران، (نویسنده

مسئول) ali.fatemmi@gmail.com

مقدمه

پیچیدگی مسائل مردمی همراه با جهانی‌شدن و ظهور فناوری‌ها، گسترش ارتباطات، ایجاد فضاهای نوین ارتباطی و تسریع در شهری‌شدن جامعه سبب گردیده‌است تا اجرای مأموریت‌های سازمانی پیچیده‌ای همچون اجرای قانون، استقرار نظم و امنیت در مقیاس وسیع در سراسر کشور برای نیروهای پلیس با دشواری‌های خاصی همراه شود. درحقیقت، دلایل بی‌شماری از این دست، موجب گردیده‌است که انجام بسیاری از مأموریت‌های پلیس با وجود توانمندی‌های قابل توجه و کارساز، تنها با اتکای صرف به امکانات اداری و سازمانی، به نحو مطلوب قابل اجرا نباشد؛ از این‌رو، باید اعتراف نمود که بهره‌گیری از ظرفیت‌های غیرسازمانی در جهت بهینه‌سازی ظرفیت‌های سازمانی پلیس امروز یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است. از سوی دیگر، بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در حوزه مردمی - که خود، عمده ذی‌نفعان خدمات پلیس را تشکیل می‌دهند - فرصت‌ها و امکانات جدیدی را برای برنامه‌ریزان، سیاستگذاران و مجریان امور این سازمان به‌منظور خدمت‌رسانی بهتر و بیشتر فراهم می‌آورد؛ بدین‌لحاظ باید اذعان نمود که مشارکت مردمی به‌مثابه راهبردی کلان در راستای تحقق این اهداف باید به‌شکل ویژه موردتوجه قرار گیرد.

در نظام جمهوری اسلامی ایران، با عنایت به ماهیت اسلامی نظام و نهادهای آن، لازم است هرگونه اقدام برای برنامه‌ریزی‌های کلان، با نظرداشتن به الزامات، اقتضائات و ماهیت اقدام و نیز فلسفه وجودی نظام اسلامی به‌صورت خاص و حیات نوعی انسان به‌شکل عام آن صورت پذیرد؛ از این‌رو، برای دستیابی به رویکردی نسبتاً پایدار در تبیین راهبردهای انتظام و امنیت‌سازی در عرصه مردمی و دیگر عرصه‌هایی که نیازمند اتکا به مشارکت مردمی است، تبیین ماهیت و مبانی نظری و عناصر و مختصات مشارکت از اهمیت اساسی برخوردار است. در نظام جمهوری اسلامی، یکی از منابع اصلی و مطمئن برای استخراج خطوط راهنما و جهت‌گیری‌های کلی و حتی در سطوح میانه و خرد برنامه‌ریزی‌های کلان سیاسی و مردمی، اندیشه‌ها و دیدگاه‌های رهبران انقلاب اسلامی است؛ بر این اساس، تبیین دیدگاه حضرت

آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در مقوله مشارکت مردمی و مبانی این دیدگاه با توجه به نقش پلیس، بنیانی مستحکم و مطمئن برای ترسیم نقشه‌راه و راهبردهای عملیاتی و اجرایی در حوزه مأموریت‌های پلیس را به دست می‌دهد. اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع به حدی است که در ماده ۱۲۲ قانون برنامه چهارم توسعه به پلیس اجازه داده شده است تا در راستای استفاده از ظرفیت‌های مردمی در ارائه خدمات انتظامی و حفاظتی اقدام نماید. در پیشگفتار آیین‌نامه اجرایی این قانون بر رویکرد پلیس در "امنیت پایدار و مردمی و افزایش نقش ارزنده مشارکت مردم در تقویت امنیت عمومی" تأکید شده است.^۱ بدین ترتیب، مقاله حاضر با هدف پاسخ‌گویی به این پرسش اصلی به نگارش درآمده است: «مشارکت مردمی در دیدگاه مقام‌معظم‌رهبری دارای چه بنیان‌ها، ابعاد، عناصر و مختصات است و این دیدگاه چه بایسته‌ها و راهبردهایی را در راستای مأموریت‌های پلیس الزام‌آور می‌کند».

روش تحقیق

مجموعه بیانات انتشار یافته مقام‌معظم‌رهبری متن اصلی استخراج داده‌های این پژوهش است و با توجه به ماهیت داده‌ها در این پژوهش، روش تحقیق، تحلیل محتوای کیفی خواهد بود. در این پژوهش، داده‌ها از متن بیانات تا اندازه‌ای است که برای ادراک استقرار معنای واحد از کلام در موضوع مورد نظر اجزا و مولفه‌های آن، از کفایت لازم برخوردار باشد. اساساً کاربرد این روش در موضوعاتی است که هدف آن، کشف معنا و مقصود داده‌های موجود در یک متن است که اغلب شامل الفاظ، عبارات، مقولات و اصطلاحات می‌شود. واحد تجزیه و تحلیل^۲ برای استخراج معنا در این پژوهش، واحد کلمه، جمله و

۱. «موضوع مشارکت مردم در عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی، سابقه‌ای به قدمت عمر بشر دارد. انسان در طول تاریخ همواره به صورت جمعی زندگی کرده است و در قالب گروه‌های مختلف حیات اجتماعی متفاوتی از خود به نمایش گذاشته است. از مصادیق بارز این مشارکت در کشور ما حضور آگاهانه، مردم ایران در پیروزی انقلاب اسلامی و صحنه‌های اجتماعی و سیاسی مانند هشت سال دفاع مقدس می‌باشد. با توجه به این واقعیت، پلیس به عنوان متولی نظم و امنیت می‌تواند از این انرژی بالقوه مردمی استفاده نماید و رویکرد امنیت پایدار و مردمی و افزایش نقش ارزنده مشارکت مردم در تقویت امنیت عمومی بیشتر مورد توجه قرار گیرد» (آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۲۲ قانون برنامه چهارم توسعه).

پارگراف خواهد بود. در اینجا "مشارکت مردمی" کلمه موردنظر است؛ براین‌اساس، بیاناتی از مقام‌معظم‌رهبری مورد بررسی قرار می‌گیرند که حاوی عبارت مشارکت مردمی و یا واژگانی است که معنای مشارکت مردمی دارند و یا به مصادیقی اشاره دارند که ناظر بر مشارکت مردمی است.

پیشینه تحقیق

از نقطه‌نظر پیشینه و سابقه، موضوع مشارکت مردمی با وجود جذابیت آن، از سابقه زیادی در ادبیات سیاسی و مردمی برخوردار نمی‌باشد و در ادبیات سیاسی و مردمی و در سیاست‌گذاری‌های عمومی، از دهه ۱۳۹۰ به بعد، به تدریج به این موضوع توجه شده‌است. توجه و تمرکز عمده پژوهشگران بر موضوعات مربوط به مسائل معلولین و چگونگی مشارکت معلولان در فعالیت‌های مردمی بوده‌است و سپس دامنه مباحث به موضوع مشارکت مردمی در مدیریت منابع همانند آب و ضایعات و مسائل زیست‌محیطی معطوف شده‌است. در بررسی چند مجله مطرح مطالعات پلیس همانند *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, *The Police Journal*, *Policing*, *Journal of Police Crisis Negotiations*, *Police Practice and Research: An International Journal* حاکی از آن است که به‌جز در مواردی اندک، توجه اغلب به سرمایه مردمی معطوف است تا مشارکت مردمی و کمتر به مقوله مشارکت مردمی پرداخته شده‌است. در بررسی پایگاه‌های مشهور مقالات فارسی همانند پایگاه مجلات تخصصی نور، در اندیشه مقام‌معظم‌رهبری نیز پژوهشی با عنوان موضوع یافت نشد. در برخی از پایان‌نامه‌های نمایه شده در مرکز اسناد و مدارک علمی ایران، نمونه‌هایی با موضوعات مشارکت و مشارکت مردمی یافت شد، اما به‌صورت خاص در موضوع مشارکت، مبانی مشارکت، مبانی مشارکت مردمی و نیز دیدگاه مقام‌معظم‌رهبری در موضوع مشارکت مردمی موردی یافت نگردید.

مبانی نظری تحقیق

با وجود تلاش‌های صورت‌گرفته، هنوز اجماع نظری لازم برای تعریف و مقوله‌سازی "مشارکت مردمی" صورت نگرفته است. هم‌اکنون در ادبیات انگلیسی این پژوهش‌ها واژه‌های Social engagement, Social involvement, Social connectedness, Social capital, Social support, Social network, Social integration, and Community involvement, Social participation با وجود تفاوت‌های رقیق در معنا، همگی در معنای مشارکت مردمی به کار برده می‌شوند. تحلیل مطالب چند سایت به زبان انگلیسی که به پژوهش‌های این حوزه اختصاص دارد، به ۴۳ تعریف از مشارکت مردمی انجامیده است.^۱ به‌طور کلی، مشارکت را می‌توان از نظر مفهومی به شش سطح زیر تقسیم کرد:

۱. انجام عملی برای آمادگی مرتبط‌شدن با دیگران؛
۲. با دیگران بودن؛
۳. با دیگران بودن بدون اینکه اقدام خاصی همراه با آنها انجام شود؛
۴. انجام دادن یک عمل با دیگران؛
۵. کمک به دیگران؛
۶. مشارکت در جامعه.

بر این اساس، مشارکت از سطح فردی - یعنی آمادگی روحی و گرایشی و اقدامات فیزیکی ابتدایی - آغاز می‌گردد و با پیوستن فرد به جمع و درگیر شدن در و با جمع در فعالیت‌های مشخص ادامه و تعمیق می‌یابد. برای تحلیل چنین پدیده‌ای به‌ناچار باید رهیافتی بین‌رشته‌ای داشت. مشارکت‌کنندگان مردمی اغلب تصویری مثبت از اقدام مشارکتی دارند. ارتباط مردمی، تخصیص امکانات فردی به جامعه و یا بهره‌مندی از امکانات مردمی ابعادی از کنش مشارکت و وجه مثبت آن هستند. مشارکت به‌معنی تعامل داشتن با محیط مردمی و نه فقط درگیر شدن یک‌سویه در محیط و مناسبات آن است؛ وضعیتی که چه در فضای مردمی عینی و چه در فضای مجازی به صورت شبکه‌ای انجام می‌گیرد.

همچنین، بحث از مشارکت دارای مفروضاتی است و موارد زیر مهم‌ترین مفروضات مشارکت و مشارکت مردمی در این پژوهش است:

- ایده مشارکت، جهت‌دهنده به رفتار و تعیین‌کننده الگوی مشارکت است؛
- مشارکت دارای بنیان‌های راهبردی، کارکردی، مردمی، دینی، سیاسی، فرهنگی است؛
- مشارکت مردمی، به‌لحاظ ماهیتی، ارادی و خارج از اجبار است؛
- مرجع مشارکت مردمی، موضوعات مردمی در فضای عمومی(جامعه) است؛
- در اختیار گذاشتن امکانات و توانمندی‌های فردی برای بهبود و پیشرفت امور مردمی، شاخص مشارکت مردمی است.

مفهوم‌شناسی مشارکت مردمی

مشارکت مردمی واژه‌ای ترکیبی از "مشارکت" به‌معنی شریک شدن، همکاری کردن و شراکت و "مردمی" به‌معنی مدنی، جمعی، همگانی و هر چیزی است که منسوب به اجتماع باشد. مشارکت مردمی را می‌توان فرآیند سازمان‌یافته‌ای تعریف کرد که افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر گرفتن هدف‌های معین و مشخص، که موجب سهیم شدن در منابع قدرت می‌شود، در آن شرکت می‌کنند(سفیری و صادقی، ۱۳۸۸: ۶). مشارکت مردمی به آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آن اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در شکل‌دادن حیات مردمی مشارکت دارند(مهدوی و رحمانی خلیلی، همان: ۵). نموده‌های این تعریف از مشارکت، نهادهای مشارکتی مانند انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های محلی و غیردولتی هستند. در اصطلاح، مشارکت مردمی را می‌توان همکاری آحاد یک جامعه در فعالیتی که موضوع آن امور مردمی است، تعریف کرد. منظور از امور مردمی، اموری است که حاصل تعاملات نسبتاً پایدار افراد در محیط مردمی است. دامنه و نوع مشارکت افراد و سازمان‌ها در این‌گونه امور، تابع شرایط و نوع و ماهیت جوامع است؛ برای‌مثال، در جوامع سنتی، بسیاری از امور متعارف زندگی همانند ازدواج و تشکیل خانواده امری مردمی

تلقی می‌شود که در آن زوجین از حمایت مردمی در تأمین مسکن، شغل و هزینه‌های ازدواج برخوردارند؛ اما در جوامع مدرن ازدواج امری خصوصی و فردی تلقی می‌شود و حمایت مردمی چندانی از آن وجود ندارد. گسترش تنوعات و تمایزگذاری‌ها باعث شده‌است تا بسیاری از حوزه‌های دیگر فعالیت مردمی همانند حمایت از سالخوردگان و افراد ناتوان و ساماندهی امور آنها همانند بهداشت و نظم و امنیت و قانون‌گذاری و ... برعهده سازمان‌ها و نهادهای خاص به‌ویژه حکومت‌ها گذاشته شود.

از نظر مفهومی، مشارکت مردمی در نظریات و دیدگاه‌های مختلف به انحای گوناگون مفهوم‌سازی و تعریف شده‌است؛ برای مثال، بانک جهانی مشارکت مردمی را "فرآیندی" تعریف می‌کند که «از طریق آن، ذی‌سهمان بر ایجاد مشوق‌ها و تصمیم‌ها و منابعی که بر وضعیت و سرنوشت آنها مؤثر است، اعمال نفوذ و کنترل می‌کنند» (بری و مولارد^۱). با وجود ابعاد نوعی، مشارکت مردمی، در تعریف عملیاتی و سنجش وضعیت اساساً زمینه‌پایه تعریف و شاخص‌سازی شده‌است. آرمان‌ها، ارزش‌ها و اهداف مردمی، فرهنگی و سیاسی و موضوع مشارکت، از عوامل مؤثر در زمینه‌پایگی این موضوع بوده‌است (بری و مولارد: ۱۲۱)؛ برای مثال، دولت کانادا در راستای اهداف و برنامه‌های سیاست‌گذاری عمومی، مشارکت مردمی را به‌طور کلی به "تعامل با دیگران و ورود و درگیر شدن در فعالیت‌های مردمی" تعریف کرده‌است و برای سنجش وضعیت مشارکت مردمی در این کشور، مفهوم مشارکت مردمی را به دو بعد اصلی "فعالیت‌های مردمی" و "فعالیت‌های سیاسی" تقسیم کرده‌است و شاخص‌هایی همچون شرکت داوطلبانه در امور خیریه، ورزش و اقدامات یا فعالیت‌های ایام فراغت و تجدید قوا و روحیه^۲ را برای سنجش بعد مردمی آن در نظر گرفته است.^۳

نگرش تحلیلی به مشارکت مردمی حاکی از آن است که مشارکت مردمی مفهومی است که در دل خود چند مفهوم دیگر را مستتر دارد یا هم‌زمان بر

1. Berry and Mollard: pxx

2. Recreational Activities

3. <http://well-being.esdc.gc.ca/misme-iowb/d.4m.1.3n@-eng.jsp?did=>

چند مفهوم دیگر ناظر است و از ترکیب و ادغام آنها، مفهوم مشارکت مردمی هویت می‌یابد؛ بنابراین، در اینجا علاوه‌بر تعریف، لازم است که به چند جزء سازنده دیگر این مفهوم هم توجه شود. مشارکت به‌مثابه روش یا جهان‌بینی، موضوع مشارکت، اهداف مشارکت، مشارکت‌کننده، میدان مشارکت، آثار، پیامدها و نتایج مشارکت، کیفیت مشارکت، فرآیندها و مراحل آمادگی برای مشارکت، پایدارسازی و نهادمندسازی مشارکت و مبانی نظری مشارکت، از اجزای ذاتی یا مرتبط به مشارکت به‌صورت نوعی و مشارکت مردمی به‌شکل خاص آن است. تفکیک تحلیلی و مشخص کردن معنای هر یک از این عناصر، زمینه را برای درک ابعاد و فضای معنایی مفهوم مشارکت مردمی که از سطح انتزاع نسبتاً بالایی برخوردار است، فراهم می‌کند.

۱. مشارکت به‌مثابه روش یا جهان‌بینی

نکته اساسی در رهیافت به مشارکت و مشارکت مردمی این است که هم به‌مثابه جهان‌بینی و هم به‌مثابه روشی برای تحقق آموزه‌های یک جهان‌بینی می‌تواند مطرح شود. در رهیافت اول، مشارکت به‌مثابه نوعی جهان‌بینی است که از آن به جهان‌بینی مشارکتی می‌توان یاد کرد. در این‌گونه مشارکت، در آموزه‌های مرتبط با امور جمعی، به جای رقابت و نزاع، بر همکاری، اتحاد و دوستی و همیاری تکیه می‌شود و وجود تنوع، مزیتی برای جامعه است و تضادی با هم‌زیستی و شکوفایی ندارد؛ بلکه زمینه‌ساز تحقق شکوفایی بهتر و بهینه‌استعدادهای است؛^۱ اما در رهیافت دوم، مشارکت از این حیث که روشی برای تحقق آرمان‌ها و اهداف یک جهان‌بینی است، اهمیت می‌یابد. در اینجا ماهیت جهان‌بینی نظام‌های سیاسی نقش‌آفرینی می‌کند؛ برای مثال، در نظام‌های لیبرال دموکرات، فلسفه وجودی مشارکت مردمی، مشارکت در خیر جمعی که درنهایت، همان خیر فردی و عرصه‌ای برای "خودتحقق‌بخشی" است، تعریف می‌شود؛ اما در نظام اسلامی، زمینه‌سازی برای بروز و شکوفایی استعدادها به‌منظور تجلی ابعاد خداگونگی انسان (تخلقوا باخلاق الله) و رشد دادن انسان در حرکت به سوی نظام الهی (و الی الله المصیر) و نیز تحقق جامعه

نمونه (اسوه) برای انسان به عنوان غایت امر سیاسی است که جز در گرو مشارکت فعال و گسترده همه عناصر اجتماع در روند تحول جامعه امکان پذیر نیست (قانون اساسی جمهوری اسلامی، مقدمه). در قرآن کریم نیز از آن با عنوان "حیات طیبه" یاد شده است: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ؛ هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد، به طور قطع، او را با زندگی پاکیزه‌ای حیات [حقیقی] بخشیم و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می‌دادند، پاداش خواهیم داد» (النحل/۹۷). حال «با توجه به این جهت، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران [زمینه چنین مشارکتی را در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز برای همه افراد اجتماع فراهم می‌سازد تا در مسیر تکامل انسان، هر فردی، خود مسئول رشد و ارتقا و رهبری شود که این همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود (و نرید ان نمن علی الذین استضعفوا فی الارض و نجعلهم ائمه و نجعلهم الوارثین)؛ از این رو، لازم است که امت مسلمان با انتخاب مسئولان کاردان و مؤمن و نظارت مستمر بر کار آنان، به طور فعالانه در ساختن جامعه اسلامی مشارکت جویند؛ به امید اینکه در بنای جامعه اسلامی (اسوه) که بتواند الگو و شهیدی بر همگی مردم جهان باشد، موفق شوند (و کذالک جعلناکم امت وسطا لتکونوا شهداء علی الناس)» (قانون اساسی، مقدمه). همان گونه که ملاحظه می‌شود، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مشارکت با تأکید بر ویژگی "فعال و گسترده" آن به مثابه سازوکاری برای تحقق غایت و آرمان‌های الهی در مورد تکامل انسان، هم در سطح فردی و هم در سطح جمعی (امت)، تبیین و هدف‌گذاری شده است. در دیدگاه امام خمینی (ره) - به عنوان رهبر و بنیان‌گذار نظام اسلامی در عصر غیبت - مشارکت مردمی در عرصه‌های مختلف از جمله دفاع و امنیت، اهمیت ویژه و برجسته‌ای دارد. از نمونه‌هایی که به شکل خاص در وصیت‌نامه ایشان مورد تأکید قرار گرفته است، واقعه ۶ بهمن ۱۳۶۰ با عنوان حماسه مردمی شهر آمل در مقابله با حرکت‌های ضد انقلابی است که به مثابه الگویی از

مشارکت مردم در ایجاد امنیت مورد تقدیر قرار گرفته است (شعبانی، ۱۳۹۴: ۳۴).

آنچه لازم است مورد توجه قرار گیرد این است که چنین رویکردها و تمایزات آشکار در غایت و اهداف، تفاوت‌های بنیادینی را میان سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان در امر مشارکت مردمی در نظام اسلامی با سایر نظام‌های سیاسی الزام می‌کند. این تمایزات ریشه در جهان‌بینی اسلامی در مقایسه با سایر جهان‌بینی‌ها دارد. در جدول شماره ۱، رهیافت‌های مختلف به توصیف و مفهوم‌سازی مشارکت در دو گونه علمی و راهبردی دسته‌بندی شده است:

جدول ۱. مقوله‌بندی مفهوم مشارکت در رهیافت‌های مختلف

ماهیت	مقوله‌بندی و مفهوم‌سازی مشارکت	رهیافت‌ها
توصیفی - تحلیلی	اصطلاحی برای بیان ویژگی‌ها و مختصات تعامل و همکاری میان‌فردی و اجتماعی و سازمانی	علمی
توسعه و پیشرفت اجتماعی	بازار و امکان توسعه اجتماعی و پیشرفت اقتصادی و حفاظت از محیط زیست و بهداشت و ...	راهبردی
حراستی - حفاظتی	روشی برای حفظ انسجام و همبستگی مردمی برای بقا و تداوم سازه فیزیکی و هویتی جامعه	
سیاسی	به‌مثابه سرمایه اجتماعی لازم برای گسترش و تعمیق و پایدارسازی رفتارها و نهادها و روش‌های دموکراسی در تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت، ارزیابی و بازبینی امور در عرصه سیاسی و مدنی	
دینی و مذهبی	روشی برای مشارکت در تحقق آرمان‌ها، ارزش‌ها، آموزه و دستوره‌های دینی و اخلاقی	

۲. موضوع مشارکت

هر کنش مشارکتی معطوف به انجام چیزی است که موضوع مشارکت گفته می‌شود. موضوعات مشارکت مردمی بسته به اینکه دامنه مفهوم مردمی تا کجا گسترش پیدا کند، وسعت یافته یا محدود می‌شود. در ادبیات متعارف،

موضوعاتی ماهیت مردمی دارند که ساخته و محصول جامعه، بدون دخالت عناصری با ماهیت سیاسی - یعنی ناشی از قدرت و اقتدار نظام سیاسی - باشند؛ همانند ارائه خدمات مددکاران مردمی غیردولتی به معتادان، معلولان و ... اما تلقی مد نظر در ادبیات علوم مردمی همیشه در مورد واقعیت مشارکت قابل تعمیم نیست و ممکن است دامنه مفهوم "مردمی" همه امور - اعم از اقتصاد، فرهنگ، سیاست و اجتماع - را شامل شود و همه را به لحاظ ماهیتی مردمی بداند؛ در این صورت، حتی مشارکت در انتخابات و رأی دادن هم مردمی تلقی خواهد شد. به هر صورت، در بررسی مشارکت مردمی باید موضوع یا نوع فعالیت مردمی با توجه به برداشت و تلقی از مشارکت در محیط مد نظر، ملحوظ باشد.

۳. اهداف مشارکت

کنش مشارکت مردمی بدون هدف نیست و اهداف مشارکت مردمی از گستره وسیعی برخوردار است. نیت و مقصود کنشگران، مشخص کننده اهداف کنش مردمی آنهاست؛ بنابراین، اهداف مشارکت مردمی می تواند از اهداف انسان دوستانه فردی و جمعی تا اهداف اعتراضی و بهبود وضع موجود فرهنگی، مردمی، اقتصادی و سیاسی نوسان داشته باشد. بسیاری از جنبش های مردمی به عنوان گونه های مهم از مشارکت مردمی، دارای اهداف اصلاحی در سیاست ها و رویه های اعلامی و اعمالی حکومت ها می باشند. در بسیاری از موارد، حکومت ها تعیین کننده اهداف مشارکت مردمی برای مثال افزایش ضریب ایمنی و امنیت و انتظام مردمی و ملی هستند. به هر صورت، در بررسی مشارکت مردمی، اهداف مد نظر باید مشخص شوند و مورد توجه قرار گیرند.

۴. مشارکت کننده

اندیشیدن و به تصور در آوردن مشارکت مردمی در خود، عنصر مشارکت - کننده را همراه دارد؛ به عبارتی نمی توان از مفهومی به نام مشارکت مردمی سخن گفت و از مشارکت کننده ای که صفت مردمی را بر خود دارد، تصور و تصویری نداشت. مشارکت کننده به عنوان فاعل فعل مشارکت یا زمینه ساز امر مشارکت، اساساً چه مختصاتی دارد؟ از آنجا که موضوعات مشارکت مردمی

متنوع است، مختصات و ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان نیز با یکدیگر متفاوت است. مشارکت‌کنندگان را در یک تقسیم کلی به اشخاص حقیقی و حقوقی یا افراد، نهادها، گروه‌ها و اجتماعات می‌توان تقسیم کرد. هر یک از این موارد در حوزه‌ای از امور مردمی مداخله و حضور دارند. اما در وجه راهبردی، اگر منظور از مشارکت‌کننده فرد یا شخص حقیقی است، او باید چه مهارت‌ها، توانایی‌ها و خلیات رفتاری، گفتاری و کنشی داشته باشد. به همین سیاق اگر گروه‌ها و سازمان‌ها به‌عنوان کنشگر مشارکت مردمی در نظر گرفته می‌شوند، آنها باید چه ویژگی‌ها و مختصاتی داشته باشند. به هر صورت در بررسی موضوع مشارکت مردمی مشخص کردن مشارکت‌کننده در ابعاد ماهیت‌شناختی و ویژگی‌های راهبردی آن لازم است.

۵. کیفیت مشارکت

منظور از کیفیت مشارکت، چگونگی تحقق و عملی شدن کنش مشارکت است. مشارکت از این حیث می‌تواند به‌صورت شبکه‌ای و سازمان‌یافته یا بدون شبکه و سازمان مشخص، به‌صورت سلسله‌مراتبی و متمرکز یا بدون ساختار معین و غیرمتمرکز به‌صورت انفرادی، جمعی و گروهی، به‌صورت اتفاقی و عنداللزوم یا مداوم و همیشگی، با شور و هیجان و احساسی یا بدون احساس و هیجان و عادی، مطابق رویه، قانون و سنت یا فراساختاری و بدون مراعات رویه‌ها و مقررات مرسوم و رایج باشد. مشارکت مردمی را می‌توان به مشارکت از بالا و مشارکت از پایین نیز طبقه‌بندی کرد. گاهی منظور از مشارکت مردمی، به‌مشارکت‌طلبیدن جامعه و شهروندان در امور و سیاست‌گذاری‌ها و اجرای تصمیم‌های عمومی توسط سازمان‌ها و نهادهای تصمیم‌گیرنده و سیاست‌گذار و مجری است؛ در این صورت، مشارکت مردمی در اصطلاح، از بالا به پایین است.

در مشارکت تشویقی یا دستوری از بالا، رفتار مشارکتی فردی و جمعی، تابع مشوق‌ها و امتیازات همراهی در امور عمومی است که ممکن است صورتی نمایشی به مشارکت مردمی بدهد یا پرهیز از مجازات‌های تخطی از همراهی و مشارکت، شهروندان را به مشارکت وادارد؛ در این صورت، مشارکت به‌لحاظ ماهیتی، اجبارآمیز خواهد بود؛ از این‌رو، نهادینه‌سازی مشارکت از بالا، ممکن

است با چالش همراه باشد. اما گاهی مشارکت مردمی به معنای شنیدن صدای جامعه و شهروندان در تصمیم‌ها، سیاست‌ها و چگونگی اجرای امور عمومی، مقولات و فرآیندها و الزامات و لوازم آن است که در این صورت، با مشارکت مردمی از پایین مواجهیم و شهروندان، خود، خواهان مشارکت در امور و فرآیندهای عمومی هستند. در چنین مواردی، مشارکت داوطلبانه و اختیاری و ناشی از انگیزه‌های استعلایی است. نهادمندسازی این‌گونه مشارکت در مقایسه با نوع اجباری و از بالای آن، با چالش‌های کمتری مواجه است.

۶. فرآیند و مراحل آمادگی برای مشارکت

مشارکت مردمی کنشی دفعی نیست بلکه برای اینکه فردی یا جمعی در امری از امور مردمی بتواند مشارکت کند، مراحل آمادگی ذهنی تا درگیر شدن در جامعه را باید به‌طور کامل طی کند و این خود، از پیچیدگی‌های موضوع مشارکت مردمی است. نشانه‌های آمادگی برای مشارکت مردمی در سطح فردی و جمعی را می‌توان در مراحل زیر مشاهده کرد:

۱. انجام عملی برای آمادگی مرتبط شدن با دیگران؛
۲. با دیگران بودن (خارج شدن از انزوا و تنهایی)؛
۳. با دیگران تعامل داشتن بدون اینکه اقدام یا عمل خاص و مشخص با آنها انجام شود؛
۴. انجام دادن یک کنش با دیگران (همکاری با دیگران برای رسیدن به هدفی معین)؛
۵. امداد به دیگران؛
۶. همیاری و کمک به جامعه.

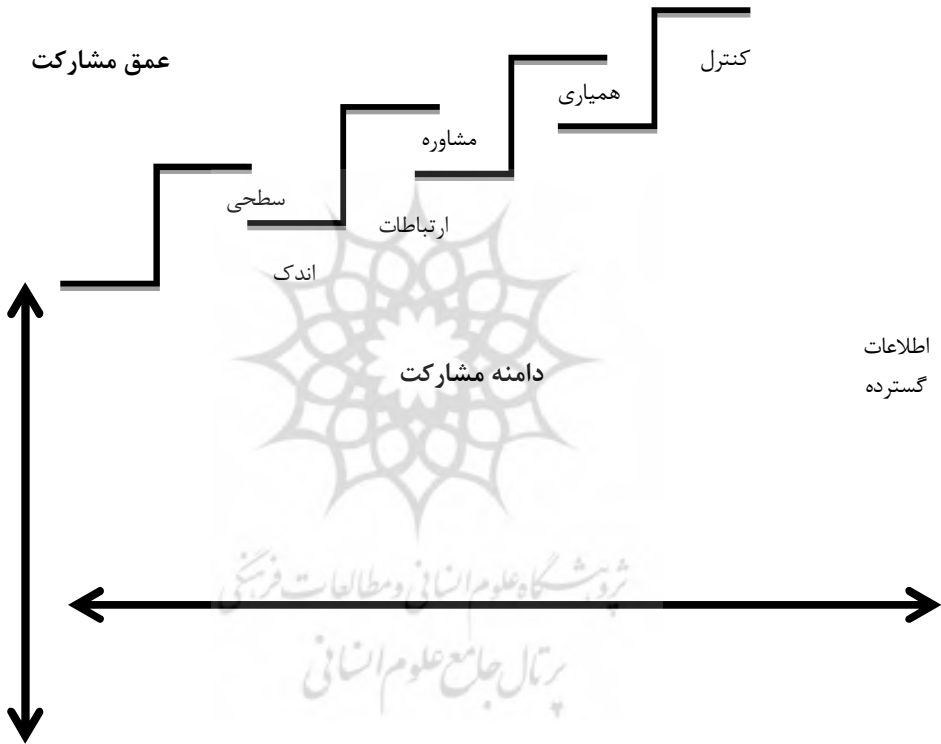

نمودار ۱. مراحل مشارکت مردمی از آمادگی تا همیاری (M. Levasseur et al, 2010: 2146)

از این‌رو، مشارکت از سطح فردی - یعنی آمادگی روحی و گرایشی و اقدامات فیزیکی ابتدایی - شروع می‌شود و با پیوستن به جمع و همراهی با جمع در فعالیت‌های مشخص ادامه یافته و با همیاری مردمی، تعمیق و گسترش می‌یابد. علاوه‌براینکه، با توسل به این مراحل می‌توان افراد یا اجتماعات را از حیث گرایش به مشارکت در امور جمعی طبقه‌بندی و گونه‌شناسی کرد، از نظر نوع عمل مشارکتی نیز می‌توان وضعیت افراد و اجتماعات را مشخص کرد. در اینجا مشارکت در مرحله‌ای از "مشارکت در ارائه اطلاعات" به‌عنوان نخستین مرحله آغاز شده و پس از آن، در "ارتباطات"، "مشاوره"، "همیاری" و "سرانجام، تا "کنترل" پیش می‌رود. انتظار رفتار مشارکت‌جویانه شهروندان و جوامع در هر دو الگوی مشارکتی از بالا و از پایین، در سطح اول بیشتر است و هرچه به سطوح گسترده و عمیق‌تر آن ارتقا می‌یابد، انتظار کمتر می‌شود. در اینجا مشارکت تابع قانون قدرت است؛ به این

معنی که تعداد بسیاری از شهروندان در ارائه اطلاعات با نهاد خواهان مشارکت همکاری می‌کنند که سطح رقیق مشارکت است و در مقابل، تعداد اندکی حاضر به همیاری و اقدام کامل و مطلوب مدّ نظر نهاد خواهان مشارکت یا سطح عمیق آن هستند.

عمیق

نمودار ۲. پلکان مشارکت همراه با دامنه و عمق

منبع با اندکی تغییر: Wilkinson and Dundon, 2010: 174

۷. میدان مشارکت

منظور از میدان مشارکت، گستره‌ای است که کنش مشارکت مردمی در آن صورت می‌گیرد. این گستره را می‌توان در بعد جغرافیایی و اموری که مورد

مشارکت قرار می‌گیرد، مشخص کرد. منظور از بعد جغرافیایی این است که مشارکت مردمی در برخی موارد محدود به گستره معینی مثل حوزه محلی، استانی، منطقه‌ای یا ملی، فراملی یا جهانی است.^۱ نمونه مشارکت محلی، پلیس محله در شهرهای بزرگ است که محدوده معینی از جغرافیای شهر را تحت پوشش خدمات انتظامی و امنیتی دارد. پزشکان بدون مرز، نمونه‌ای از مشارکت مردمی جهانی است. سازمان‌های غیردولتی فعال در ارائه خدمات معلولین ممکن است در سطح محلی و فقط برای نوع خاصی از معلولان یا در سطح ملی و برای انواعی از معلولان و در سطحی فراگیر فعال باشند.

امنیت و نظم، حاصل تعاملات جامعه در پیروی از قواعد و مقررات است؛ بنابراین، وجه دیگر میدان مشارکت، گستره‌ای از امور است که مشارکت در آن مجاز شمرده می‌شود. در موضوع مشارکت، گاهی مشارکت در بیشتر امور - اعم از مردمی، سیاسی، اقتصادی و ... - مجاز است و محدوده ممنوعه برای مشارکت وجود ندارد. در مقابل، وضعیتی قابل‌تصور است که در آن، گستره امور مشارکتی محدود به چند امر خاص (برای مثال، خدمات مدنی، بهداشتی و غیره) باشد و حوزه خدمات انتظامی، امنیتی و دفاعی به روی مشارکت مردمی بسته باشد. بنابراین، گستره مشارکت می‌تواند به میزان عمق و اندازه درگیر شدن در موضوع مشارکت نیز تعریف شود. سطح ابتدایی مشارکت، ارائه اطلاعات و سطح عمیق و گسترده آن، همکاری، همیاری و کنترل است. به هر صورت، در بررسی مشارکت مردمی باید به این مقوله هم توجه کرد.

۸. آثار، پیامدها و نتایج مشارکت

هر کنش مشارکتی دربردارنده نتایجی برای خود است. نتایج مثبت، همان دستاوردها و نتایج منفی، زیان‌ها و خسارت‌ها است. علاوه‌براین، کنش مشارکتی پس از وقوع، دارای پیامدهایی است. پیامدهای کنش مشارکتی مردمی گاه محاسبه می‌شود و گاه ناخواسته و محاسبه‌نشده و گاه مثبت و گاه منفی است؛ برای مثال، مشارکت مردمی در موضوعی غیرفرهنگی و حتی ملی، ممکن است احیای محله‌گرایی یا قومیت‌گرایی را به‌همراه داشته باشد که از پیامدهای منفی

است و یا ممکن است آشنایی و انسجام و پیوستگی مردمی را به همراه داشته باشد که مثبت است؛ بر این اساس، در بررسی پدیده مشارکت مردمی یا برنامه-ریزی درباره آن، می‌بایست به نتایج، آثار و پیامدهای آن نیز توجه کرد.

۹. پایدارسازی و نهادمندی مشارکت مردمی

پایدارسازی مشارکت مردمی چه در الگوی از بالا و چه در الگوی از پایین، دارای الزامات و لوازمی است. مشارکت پیوسته و پایدار شهروندان مستلزم ارتباط و تعامل پیوسته با سایر شهروندان یا نهادها و سازمان‌ها و حتی سایر جوامع خواهان مشارکت است. شبکه‌ای شدن مشارکت از جمله الزامات پایدارسازی مشارکت است. در این صورت، پرسش راهبردی این خواهد بود که «شبکه مطلوب باید از چه ماهیت و ساختاری برخوردار باشد؟» طبیعی است که هرگونه ساختاری ممکن است با اهداف و مأموریت‌های سازمان‌ها و نهادهای خواهان مشارکت از جمله پلیس، در سازگاری نباشد. خود این موضوع نیز یکی از ابعاد پیچیدگی مشارکت در عرصه مردمی است.

مبانی مشارکت مردمی

الف. مبانی معرفت‌شناسی

مطابق تعریف، شناخت «مجموع فرآیندهایی است که از طریق آن، داده‌های حسی تغییر شکل می‌یابند، تقلیل داده می‌شوند، تبیین، ذخیره و بازیابی می‌شوند و مورد استفاده قرار می‌گیرند» (هافمن^۱، ۲۰۱۶: ۲۰). اما اینکه موضع ما به عنوان موجودی شناختی، در جهت‌گیری نسبت به امور و رخدادها یکسان و فراگیر باشد، باید گفت که دیدگاه‌های تبیینی مواضع واحدی ندارند. یک دیدگاه این است که موضع شناختی و عملی ما نسبت به رخدادها، تابع منطق وقوع آنهاست نه خود آنها؛ از این موضع، رخدادها را به دو گونه می‌توان تقسیم کرد: رخدادهایی که وقوع آنها یا نتایج حاصل از وقوع آنها به‌طور معمول مشخص یا تابع قواعد و مراحل مشخص و معینی است و رخدادهایی که وقوع آنها تصادفی است و از منطق و قاعده معینی پیروی نمی‌کند. در گونه اول،

قاعده مربوط به صورت ناخودآگاه توسط نظام خود قانون و عصبی فیزیولوژیک انسان فرا گرفته می‌شود؛ حتی قبل از اینکه شخص به صورت آشکار بتواند آن را کشف کند. چنین امکانی از یادگیری ناخودآگاه در نظام عصبی و خود قانون انسان این امکان را ایجاد می‌کند که در صورت وقوع رخداد، نتایج حاصل از آن، به صورت ناخودآگاه توسط نظام ادراکی محاسبه و اقدام متناسب با ماهیت مفید یا مضر بودن آن انجام گیرد؛ اما در مورد رخ دادهای تصادفی نیز نمی‌توان گفت که کاملاً پیش‌بینی‌ناپذیرند؛ در این‌گونه موارد، واکنش‌ها به چنین رخدادی، گرچه به صراحت رخ دادهای قاعده‌مند نیست، اما نوعی واکنش قابل‌ثبات و بررسی قبل از وقوع توسط نظام عصبی پدیدار می‌شود؛ با این حال تازمانی که این طرح به اثبات قطعی برسد، تنها راهبردهای ناشی از تجربه می‌تواند راهنمای عمل باشد (ترس اولدی^۱، ۲۰۱۶: ۱۱، ۱۲ و ۱۶).

آنچه در این مقوله و در اینجا می‌توان گفت این است که در بحث مبانی شناختی مشارکت مردمی، مسئله شناخت و فرآیند و سازوکار شناخت به این مقوله به صورت کلی و نوعی است. پرسش اساسی این است که در چرخه شناخت که عبارت است از فاعل شناسایی، موضوع شناخت و فرآیند شناخت، وزن تحلیلی با کدام یک است؟ پرسش‌هایی از این قبیل که آیا به‌طور کلی موجودیتی (کنشی، امری) مستقل در جهان فیزیکی یا جهان خارج از ذهن انسان به نام "مشارکت مردمی" وجود دارد که بتوان با تعیین ضوابطی، آن را مورد سنجش قرار داد (اصالت موضوع) یا اینکه مشارکت مردمی و مؤلفه‌های آن یا هر موضوع دیگری که به مشارکت مردمی مربوط می‌شود، اساساً بازنمایی‌های ذهنی (هستی‌هایی ذهنی) است که سنجش آنها تابع معیارهای عام و جهان‌شمول نیست (اصالت فاعل شناسا) یا اینکه اساساً هویت این مقوله تابع فرآیند و سازوکار رسیدن به شناخت در مورد آن است (اصالت فرآیند و سازکار) آیا این مقوله ماهیتی مستقل از فاعل شناسایی (شهروندان و عاملان انتظامی و سیاست‌گذاران و مجریان و ...) دارد یا بازنمایی ذهنی فاعلان و کنشگران درگیر در موضوع است که ماهیت آن را مشخص می‌کند یا آنچه را

که در تحلیل فهم این مقوله باید در کانون قرار داد، نه هستی و ماهیت آن، بلکه فرآیند شکل‌گیری، پیدایش و سازوکار عمل مشارکت یا امر مشارکت است که اهمیت دارد؟ در این صورت، مشارکت مردمی منوط به فهم فرآیندهای شکل‌گیری و سازوکارهای عمل این مقوله خواهد بود نه کنترل و دست‌کاری ذهن کنشگران یا عین خارجی موضوع. درنهایت اینکه، شاید لازم باشد برای احتیاط بیشتر در درک و فهم این مقوله، موضعی ترکیبی (هیبریدی) داشت و هم نقش بازنمایی و هویت استقلالی و هم فرآیند و سازوکار عمل را در فهم این مقوله لحاظ کرد. مواضع و رهیافت‌های معرفت‌شناختی در تبیین و پاسخ به این‌گونه پرسش‌ها آشکار می‌شود.

پیچیدگی مشارکت مردمی در این است که در موضوعاتی که نفع و زیان آن ملموس و ناشی از تجربیات عینی است - چه اختیاری و چه اجباری - با سهولت بیشتری صورت می‌گیرد. در این‌گونه از امور، ارزیابی و دریافت مشارکت‌کننده بر اساس تجربه عینی و منافع و خساراتی ملموس است و امور نظام اعتقادی و اندیشه‌ای افراد مداخله‌ای در تصمیم به مشارکت ندارد یا اثر آن بسیار اندک است؛ اما در برخی از امور، معضل زمانی بروز می‌کند که مشارکت‌کننده، دلیل و مشوق قانع‌کننده‌ای برای مشارکت ندارد. در این‌گونه موارد، مشارکت‌کننده یا نسبت به موضوع بی‌اعتناست یا گاهی در صورت الزام، به مقاومت روی می‌آورد. اگر بتوان شهروندانی را که از خودرو استفاده می‌کنند، با توصیه و جریمه، به ایستادن پشت چراغ قرمز ترغیب یا وادار کرد، در بسیاری موارد، با ابزار ترغیبی و اقناعی مثل توسل به این دلیل که الزام به ایستادن شهروندان پشت چراغ قرمز ناشی از الزامات نظم امور و مرور در شهر است، نمی‌توان همه آنها را آگاهانه و اختیاری به مشارکت وادار کرد؛ بنابراین، زمانی که از مبانی مشارکت مردمی در بعد نظری آن صحبت می‌شود، ناظر به چگونگی فرآیند و نظام ادراکی افراد از مشارکت ماهیت، مزایا و زیان‌های آن است. حاصل سخن اینکه، در تنظیم و تدوین راهبردهای مشارکت، علاوه بر توجه به پیچیدگی‌های مشارکت، به دو شاخص "ارزش‌های مردمی مشوق" و "نظام شناختی" هم باید توجه کرد.

ب. میانی کاربردشناسی (پراگماتیسم)

دانش زبان‌شناسی اساساً درباره سه حوزه دستور زبان^۱ یا بررسی و مطالعه روابط میان نشانه‌ها با یکدیگر، معناشناسی^۲ یا بررسی و مطالعه رابطه نشانه‌ها با مراجع^۳ و پراگماتیک^۴ یا مطالعه روابط نشانه‌ها با مفسران آنها بحث می‌کند؛ از این‌رو، پراگماتیک در اساس، شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که از کاربرد یا کارکرد و استفاده از زبان در عمل بحث می‌کند. منزلت گویش‌وران و کاربران زبان، زمینه تناسب و تعامل واحدهای معنا^۵ با موقعیت‌های خاص مردمی و همچنین، اهداف ارتباطی ارتباط‌گیرندگان از موضوعات مورد بحث در این رشته است. خواص ساختاری یک واحد معنایی یا گفتار یا اظهارنظر و پذیرش آن نزد مخاطبان یا کسانی که از زبان بهره می‌گیرند، از مباحث دیگر این شاخه از دانش است. در واقع اینکه افراد و اجتماعات و مخاطبان آنها چگونه از کنش‌های زبانی استفاده می‌کنند، موضوع این بخش از زبان‌شناسی است.

در اینجا مفروض این است که واژگان، گرچه معنایی در خود دارند و آن را منتقل می‌کنند، اما این معنای متعارف واژگان نیست که اهمیت دارد بلکه معانی غیرمتعارف واژگان که توسط گوینده به واژه تزریق می‌شود، حائز اهمیت است. این نگرش که نوعی تعامل‌گرایی مردمی در مورد زبان است، از پدیده زبان در ذیل موضوع کنش گفتاری^۶ بحث می‌کند. کنش گفتاری شامل حرکاتی است که گوینده یا نویسنده هنگام گفتن یا نوشتن چیزی به کسی در زمان و مکان معینی انجام می‌دهد. مفروض کنش گفتاری این است که گوینده و نویسنده قصد ایجاد ارتباط با شنونده یا خواننده را دارد. در اینجا، نیت و مقصود گوینده از بیان واژگان اهمیت دارد نه معانی طبیعی و متعارف آنها (هاگ و یاسزوله^۷، ۲۰۲۱: ۹۳). ترغیب، تحذیر، انذار، اخطار، هشدار و ... از جمله مقاصد نویسنده و گوینده از کاربرد واژگان است. در این صورت، نویسنده یا

1. Syntax
2. Semantic
3. Refrents
4. Pragmatics
5. Utterances
6. Speech Act
7. Haug and Jaszczole

گوینده واحدهای معنایی خود را با زمینه و سایر مختصات زمانی، مکانی و شخصیتی مخاطب، از جمله توانایی ادراکی او سازگار می‌کند. موقعیت شنونده نیز دارای اهمیت است. گاهی شنونده توانایی سرپیچی ندارد و به‌ناچار باید آنچه را که گفته می‌شود، بشنود. زمینه در تعیین و تشخیص چنین موقعیتی نقش مهمی دارد. نشانه‌هایی همانند اشاره با انگشت، نگاه تند و معنادار، کاربرد نام مخاطب و ... بسیار حائز اهمیت است. در این‌گونه موارد، مخاطب خاص است. اما گاهی لحن بیان و گفتار یا نوشتار به‌گونه‌ای است که مخاطب خاص ندارد و در اصطلاح، مخاطب آن عمومی است. آنچه در کاربردشناسی به‌عنوان مبنا قرار می‌گیرد، نیت گوینده و نویسنده از کاربرد واژگان متناسب با مخاطبان خاص یا عام است. در موضوع مشارکت نیز کلام ترغیب‌کننده یا منع‌کننده از مشارکت و ادراکی که از آن در مخاطب ایجاد می‌شود، اهمیت دارد. از سوی دیگر، کاربردشناسی ناظر بر مقوله سود و زیان نیز می‌باشد.

ج. مبانی ارزش‌شناسی

"ارزش‌شناسی" شناخت فلسفه وجودی ارزش‌هاست و از علت وجودی ارزش‌ها صحبت می‌کند. در اساس "بررسی علمی یا فلسفی ارزش‌ها" همان ارزش‌شناسی است. در فرهنگ لغت انگلیسی وبستر^۱، ارزش‌شناسی به "مطالعه ماهیت، انواع و معیار ارزش‌ها و ارزش‌داوری‌ها به‌ویژه در علم اخلاق" معنا شده‌است. دایره‌المعارف بریتانیکا^۲ ارزش‌شناسی را به "بررسی یا مطالعه فلسفی ارزش‌ها در گسترده‌ترین معنای آن" تعریف کرده و منظور از ارزش را "قیمت هر چیز" یا در معنای اقتصادی آن به‌معنی "ارزش مبادله‌ای" معنا کرده‌است. ویژگی ارزش‌ها این است که تمام اشیا و امور و انسان‌ها در حیطه داوری آن قرار می‌گیرند. تمام افعال و کنش‌های ارادی و آگاهانه انسان متأثر از ارزش‌هاست. از سوی دیگر، هیچ متفکری فارغ از ارزش‌گذاری در موضوعات و مقولات اندیشه خود نیست. اساساً موجود انسانی احساس عمیقی از آنچه خیر و شر و آنچه باید باشد، دارد. ارزش‌ها خطوط راهنما و شاخص‌های رفتار

1. Merriam Webster Dictionary
2. Encyclopedia Britannica

مردمی‌اند؛ اگرچه همیشه رفتار انسان مبتنی بر آنها نیست. اراده و آزادی انسان محدودکننده تأثیر ارزش‌هاست (کیتو^۱، ۱۹۸۴، ۱۱-۴ و ۶۰۳). در اینجا منظور از ارزش‌شناسی نه یک ارزش خاص بلکه "نظام ارزشی" یا مجموعه به‌هم‌پیوسته از ارزش‌هایی است که گوینده از کاربرد واژگان خاص مدّ نظر دارد. در دیدگاه گوینده، واژگان و مراجع و کاربرد و مخاطبان آن، خنثی و فاقد ارزش نیست. در مقام بیان، گوینده، هریک از واژگان و مراجع آن را با ارزش‌های خاصی همراه و توأم می‌سازد. برای بیان منظور، طرح پرسش‌هایی که آشکارکننده ارزش‌های همراه واژگان باشد، راهگشا و مفید است.^۲

در مقوله مشارکت مردمی، ارزش‌شناسی ناظر بر پاسخ به چنین پرسش‌هایی خواهد بود: آیا اساساً مشارکت مردمی امری یا کنشی ارزشمند است؟ اخلاقیات و ارزش‌های امری یا کنش مشارکت چیست؟ مشارکت مردمی در چه شرایط و با چه کیفیتی مثبت یا منفی است؟ آیا مشارکت مردمی فی‌نفسه ارزش است یا از باب رسیدن به هدف و مقصدی دیگر، ارزشمند می‌شود؟ به‌عبارت‌دیگر، ارزش مشارکت فی‌نفسه یا ابزاری است؟ ارزش‌های مدّ نظر مشارکت‌کننده و ترغیب‌کننده به مشارکت چیست؟ در این مقوله، دیدگاه اندیشمند، نویسنده یا گوینده، مشارکت‌کننده یا ترغیب یا تحذیرکننده مشارکت بررسی می‌شوند.

د. مبانی هستی‌شناسی

منظور از مبنای هستی‌شناسی، دیدگاه نویسنده یا گوینده نسبت به ماهیت اداری موضوع است. اساساً آیا بود و نبود پدیده‌ها به بود و نبود مدرک وابسته است یا اینکه پدیده‌ها مستقل از بود و نبود مدرک آنها هستی مستقل خود را دارند؟ در مقوله مشارکت، آیا اساساً امری به نام مشارکت مردمی وجود دارد؟ آیا مشارکت سازه‌ای ذهنی است یا واقعیتی عینی؟ آیا مشارکت ماهیت ثابتی دارد یا در طول زمان و تابع شرایط دچار تغییر می‌شود؟ آیا پدیده‌ای برساختی است و تابع موقعیت و شرایط و بسته به اراده و خواست کنشگر مشارکت است

1. Quito
2. Britannica

یا امری که بقا و موجودیت آن به اراده کنشگر وابسته نیست و هویت استقلالی دارد؟ چنین پرسش‌هایی به لحاظ ماهیتی، هستی‌شناختی‌اند و البته پاسخ به آنها تابع موضع فلسفی گوینده یا نویسنده خواهد بود.

همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد، اثبات‌گرایی، سازه‌گرایی، تفکر هیبریدی و تفکر انتقادی به‌عنوان رهیافت‌های اصلی در شناخت این موضوع، مواضع هستی‌شناختی متفاوتی در این مقولات دارند. اتخاذ هر موضع پیامدهای متفاوتی در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرای این امور در نهادهای مربوط دارد. علاوه بر این، تعلق ادارکی عنصری که قصد جلب مشارکت آن را داریم نیز حائز اهمیت است. نگرش اثبات‌گرایانه برای چنین امور و مقولاتی، به هستی مستقل از ذهن در جهان فیزیکی قائل است و آن را سنجش‌پذیر می‌داند؛ درحالی‌که در نگرش سازه‌گرایانه، این امور و مقولات، بازنمایی‌های ذهنی‌اند و بدون توجه به رویه‌هایی که به این مقولات تعیین می‌بخشند، قابل تصور و شناسایی نیستند. چیزی به نام مشارکت و مشارکت مردمی به‌خودی‌خود وجود ندارد. اینها همه بازنماهایی از ادراک انسان‌اند و نه انعکاس واقعیت خارجی آنها در ذهن او. مشارکت مردمی و سایر امور و کنش‌ها در واقع، روش ادراک و تفسیر پدیدارهای خاصی هستند که بدون آن، هیچ‌گونه ارتباطی میان آن پدیده و انسان ادراک‌کننده وجود ندارد. اینها سازه‌هایی مردمی‌اند که از زمینه‌های مردمی و سیاسی آن جدایی‌ناپذیرند و تفکیک آنها از زمینه پیدایش، ارزش تحلیلی ندارد. در تفکر هیبریدی، چنین امور و مقولاتی ماهیت ترکیبی دارند؛ از یک‌سو، به‌مثابه واقعیت خارجی و از سوی دیگر، به‌مثابه سازه‌ای مردمی در نظر گرفته می‌شوند. اینها پایه در واقعیت دارند اما واقعیت‌شان تثبیت‌شده و یکسان نیست بلکه چندگانه است. واقعیت‌شان از طریق فرآیند ادراک‌شان آشکار می‌شود؛ زیرا این ادراک به لحاظ ماهیتی سازه‌ای مردمی است و در حال تحول و تغییر است؛ از این رو، دآوری‌ها و مشاجرات گروه‌ها و اجتماعات، سرانجام ما را به تعریف این مقولات هدایت می‌کند (Mercantini and Faucher, 2015: 4-5). به هر صورت، تعلق‌شناختی به هر یک از این مکاتب، نتایج تحلیلی و کاربردی متفاوتی دارد و از آثاری متفاوت در مفهوم‌سازی، شاخص‌سازی و سنجش برخوردار است و در

یک کلام، شناخت متفاوتی از مشارکت و مشارکت مردمی به دست می‌دهد. در این مقوله، تعلق خاطر هستی‌شناختی در تبیین موضوع، در ماهیت و نوع پاسخ-های ارائه‌شده به پرسش‌هایی که مطرح شد، حائز اهمیت است.

معناشناسی مشارکت مردمی در اندیشه امام‌خامنه‌ای

از آنجاکه بیانات امام‌خامنه‌ای در موقعیت‌ها و مناسبت‌های مختلف و اغلب به‌صورت سخنرانی ارائه شده‌است، لازم است که ساختاری برای شناسایی و تشخیص معنا و کاربردهای مشارکت مردمی در این متون طراحی شود و سپس مطابق با آن ضوابط و معیارها، نسبت به استخراج داده‌ها و تحلیل و معناشناسی آن اقدام گردد. بر اساس تکسونومی حاصل از مفهوم و مقوله مشارکت مردمی و پس از استخراج داده‌ها، ابتدا واژه‌های مشارکت مردمی مورد بررسی و شناسایی قرار گرفت و سپس تلاش شد تا از کلیت متن و معنای مستنبط کاربرد واژه یا اصطلاح مربوط و مرتبط مشخص گردد.

واژه‌شناسی مشارکت مردمی در بیانات حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای

مشارکت مردمی واژه‌ای مرکب از "مشارکت" و "مردمی" است؛ بر این اساس، به‌منظور دستیابی به مضمون و معنای مشارکت مردمی بر اساس تکسونومی مفهوم، واژگان این مقوله باید به واژگان اصلی و فرعی تقسیم شوند. منظور از واژگان اصلی، مواردی است که لفظ یا واژه موردنظر عیناً و یا به‌صورت ترکیبی مورد استفاده قرار گرفته است. در این مرحله، قسمت اول این ترکیب یعنی - مشارکت - را ثابت نگه داشته‌شده و در قسمت دوم آن - مردمی - به شناسایی مفاهیم و واژگان ترکیبی که نزدیک به معنای مشارکت مردمی باشد، اقدام شده‌است. در توضیح باید گفت که "ی" به کار رفته در "مردمی"، "ی" نسبت است؛ یعنی هر چیزی که به‌گونه‌ای با اجتماع مرتبط باشد و "مردم" و "مردمی" را نیز از نظر مفهومی و در کاربرد، می‌توان مترادف با "اجتماع"، "اجتماعی"، "عمومی" و "همگانی" دانست؛ بنابراین، در این مرحله، واژگان مشارکت، مشارکت مردمی، مشارکت عمومی و مشارکت همگانی مورد بررسی و شناسایی قرار می‌گیرد. بررسی‌ها نشان داد که واژه مشارکت ۲۵، مشارکت

اجتماعی ۳، مشارکت عمومی ۱۰، مشارکت همگانی ۱، مشارکت مردمی ۱۰ و مشارکت مردم ۱۰۵ مورد در بیانات معظمه تکرار شده است (جدول شماره ۲).

جدول ۲. واژگان اصلی مشارکت

فرآوانی	واژگان اصلی مشارکت مردمی
۲۵	مشارکت
۳	مشارکت اجتماعی
۱۰	مشارکت عمومی
۱	مشارکت همگانی
۱۰	مشارکت مردمی
۱۰۵	مشارکت مردم

پس از شناسایی واژگان، بر اساس اهداف پژوهش، علاوه بر معنای مستنبط از متن در خصوص هر یک از واژگان و یا مجموعه واژگانی که در لفظ تفاوت داشته و از نظر حروف ترکیبی نزدیک به هم هستند، مصادیق، هدف از کاربرد و مبانی آن نیز بر اساس مباحث صورت گرفته در پژوهش، در یک جدول نمایشی داده می‌شود. همین ترتیب در مورد واژگان فرعی و واژگانی که لفظی متفاوت دارند ولی از نظر معنایی ناظر بر مفهوم مشارکت مردمی هستند، (مثل "حضور مردمی") رعایت می‌شود و نتایج حاصل در هر مورد، به صورت جدول در انتهای هر مبحث به نمایش درمی‌آید.

گام بعدی پس از معناشناسی واژه، کاربرد، مصادیق و مبانی آن، تکسونومی عناصر سازنده مفهوم مشارکت است. در این مرحله نیز مختصات مشارکت کننده، میدان مشارکت و دیگر عناصر ذیل این مقوله، بررسی می‌شود. مطابق روال بررسی مفهومی، در اینجا نیز داده‌ها از متن بیانات استخراج و ویژگی‌های هر مقوله از متن استنباط و برای هر مقوله، جدولی مخصوص به آن ترسیم می‌شود.

جدول ۳. معناشناسی واژگان اصلی مشارکت مردمی

واژه	هدف از کاربرد	مصادیق	معنای مستنبط	مبانی
مشارکت مردمی	مسئولیت‌پذیری و جامعه‌پذیری، حضور مردمی بانوان	تشکل‌های دانشجویی، حضور زنان در عرصه‌های مردمی	<ul style="list-style-type: none"> - پذیرش مسئولیت مردمی و حضور در اجتماع - مشارکت مردمی در اعداد مفاهیم جریان‌ساز است و ناظر بر دوری از انزوا و مردمی و تکافل مردمی در معنای اسلامی آن است. - شرکت در فعالیت‌های جمعی برای زنان الزاماتی دارد و پوشش لازمه آن است. 	<p>ارزش‌شناختی: حضور مردمی زن، کاربردشناختی: پرهیز از انزوا و تکافل مردمی</p>
مشارکت مردمی	تحقق آرمان استکبارستیزی انقلاب. صدور انقلاب	مراسم براهت از مشرکان و مراسم حج، انتخابات	<ul style="list-style-type: none"> - اعتماد زیربنای مشارکت و مشروعیت است. - تداوم مشارکت وابسته به اعتماد است و مشروعیت نظام سیاسی وابسته به مشارکت و حضور در صحنه است. - مشارکت مردمی اعتمادساز و عامل مشروعیت نظام سیاسی جمهوری اسلامی است. - مشارکت مردمی در نظام اسلامی ایران برای دشمن دشوار است. 	<p>ارزش‌شناختی: مشارکت مردمی اعتمادساز و مشروعیت بخش است. اعتراف به مشارکت عمومی برای دشمن سخت است.</p> <p>کاربردشناختی: مشارکت در بقای اعتماد به نظام موثر است. مشارکت عمومی قدرت‌آفرین است (مخالفت و اعتراف نکردن دشمن)</p>

واژگان فرعی مشارکت

در این مرحله، هر ترکیب واژگانی که معنای آن به‌نحوی در دامنه فضای معنایی مشارکت مردمی قرار گیرد، بررسی می‌شود. جدول شماره ۴ نشان‌دهنده واژگان مرتبط با مفهوم مشارکت از حیث مصادیق و یا محتوای مشارکت مردمی است (جمع کل فراوانی ۲۰۰۷).

جدول ۴. واژگان فرعی مشارکت مردمی

مبانی	معنای مستنبط	مصادیق	هدف از کاربرد	واژگان
ارزش‌شناختی: - تعمیق روحیه و عمل دینی فردی و جمعی کاربردشناختی: - مراقبت از آسیب‌های کار جمعی به خصوص کارهای با وجه کمتر دینی	شرکت و مداخله در امور مذهبی و مردمی	فعالیت‌های مشخصاً دینی، فعالیت‌های با ابعاد و جنبه‌های دینی	تقویت روحیه و عمل کار جمعی	فعالیت اجتماعی
معرفت‌شناختی: - تبیین آسیب‌های فقدان و وارد نشدن به کار جمعی در حوزه‌های مختلف از جمله آموزش، ورزش، اجرای تصمیمات کلان (هیئت دولت) ارزش‌شناختی: - تبیین ارزش دینی مشارکت مردمی؛ تعاونوا علی البر و التقوی، و اعتصموا به حبل‌الله جمیعاً، کاربردشناختی: - افزایش انسجام مردمی و پیشرفت و بازدهی و بهره‌وری	شرکت در کار و امور نظام‌گونه که در آن نقش و وظیفه یکی به اعمال نقش و وظیفه دیگری وابسته باشد و نتایج کار حاصل تلاش و همکاری باشد.	پیامبر اکرم (ص) به‌عنوان الگوی همه‌جانبه و کامل، ورزش‌های گروهی جدید به‌عنوان مصادیق مثبت، ورزش‌های سنتی، روش آموزش حوزه علمیه، به‌عنوان مصادیق فقدان کار جمعی، روش حضرت ابوذر به‌عنوان غیر جمعی در بعد سیاسی، طلاق، تجرد، قانون‌گریزی و فقدان خصلت ملی مشارکت، به‌عنوان آسیب‌آمور و روحیه اقدام جمعی	نهادینه‌سازی و تقویت نظام‌گونی امور جمعی، آسیب‌شناسی حوزه‌های مردمی، اجرایی هیئت (دولت)، عبادی، ورزشی، حضور در شبکه‌های مجازی و تشکل‌های دانشجویی	کار جمعی، کار دست‌جمعی، دسته‌جمعی، کار مردمی

واژگان اصلی و فرعی مرتبط با مشارکت مردمی

کلیت و فراگیری در این مرحله نیز مد نظر است؛ به‌عنوان مثال، واژه "حضور" که تا حدودی به مشارکت نزدیک است، در صورتی که با مردم یا مردمی همراه باشد، به‌عنوان واژه مرتبط در نظر گرفته شده و مواردی که ناظر بر قشر یا گروه خاصی مانند زنان، جانبازان و ... بوده‌است، در این بررسی جای نگرفته‌است (جدول‌های شماره ۵ و ۶).

جدول ۵. واژگان مرتبط با مشارکت مردمی

مبانی	معنای مستنبط	مصادیق	هدف از کاربرد	واژه
<p>ارزش‌شناختی:</p> <p>- ارتباط و تقدم ایمان دینی و لطف الهی در اراده و اقدام به مشارکت (لو انفقنا ما فی الأرض جمیعاً ما آلفت بین قلوبهم و لكن الله آلف بینهم)</p> <p>- حضور مردمی خالص و بی‌منت، نشانه نصر الهی است.</p> <p>- بدیع و تازه‌بودن این الگوی مشارکت، نظام جمهوری اسلامی را به عنوان پدیده‌ای بدیع از دیگر نظام‌های سیاسی ممتاز می‌کند.</p> <p>کاربردشناختی:</p> <p>- تقویت هر پدیده‌ای که به ایمان مردم مرتبط باشد در اثر این حضور</p> <p>- حضور مردم، حضور مردمی، حضور ملی برای دشمن ترس‌آور و ضامن بقای انقلاب و نظام اسلامی است.</p> <p>- عزت و عظمت ملت ایران از آثار این حضور است.</p>	<p>شرکت، مشارکت و حضور عظیم و گسترده، همه جانبه، یکپارچه مشتمل بر تمام گرایش‌ها و سلائیق مردمی، با رقابت جدی، تلاش حقیقی همراه با معیارهای اسلامی و الهی در نظام جمهوری اسلامی.</p>	<p>شرکت در انتخابات، شرکت در راهپیمایی روز جهانی قدس، روز سیزده آبان، راهپیمایی روز بهمن.</p>	<p>تبیین مختصات مردم‌سالاری دینی</p>	<p>حضور مردم، حضور مردمی، دخالت مردم، حضور ملی</p>

جدول ۶. واژگان فرعی مشارکت مردمی

واژه	هدف از کاربرد	مصادیق	معنای مستنبط	مبانی
حضور بسیجی	<ul style="list-style-type: none"> - تبیین مختصات و مزایای الگوی مشارکت در انقلاب اسلامی و نهادمندی‌سازی و تداوم آن - معرفی بسیج به‌عنوان روش و ابزار دفاع از آرمان‌ها، هویت انقلابی، هویت ملی و اهداف ترسیمی انقلاب اسلامی 	<ul style="list-style-type: none"> - سازمان بسیج، مشارکت مردم در فرآیند انقلاب اسلامی، جنگ دفاع مقدس و عرصه‌های سازندگی، ورزشی و علمی - بسیج نمونه و اسطوره ملت ایران است. 	<ul style="list-style-type: none"> - حضور مردمی و بسیجی یکی از عرصه‌های حضور برخاسته از ایمان و از مظاهر قدرت الهی است. - حضور بسیجی سازمان یافته، با رفتار عقلانی همراه با تمرکز در تصمیم‌گیری و با پرهیز از تندروی و انحراف است. 	<p>ارزش‌شناختی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - مشارکت بسیجی گونه و سازمان بسیج مختص ملت ایران است. - حضور بسیجی، سازمان یافته با رفتار عقلانی همراه با تمرکز در تصمیم‌گیری و با پرهیز از تندروی و انحراف است. <p>کاربردشناختی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - بسیج به‌عنوان روش و ابزار دفاع از آرمان‌ها، هویت انقلابی، هویت ملی و اهداف ترسیمی انقلاب اسلامی است. - بسیج مردمی عامل پیدایش و پیروزی انقلاب است. - حضور بسیجی مورد نیاز انقلاب و نظام اسلامی است و تا تهدیدات تداوم دارد، این حضور هم تداوم دارد.

معناشناسی مولفه‌های مشارکت مردمی

همان‌گونه که ذیل مقوله مشارکت مردمی، از مولفه‌ها و عناصر سازنده این مفهوم بحث شد، بر اساس همان مقوله‌بندی در اینجا لازم است تا معنا و مضمون هریک از عناصر، از داده‌های مربوط استخراج شود و بدین ترتیب، مباحث معناشناسی مشارکت مردمی در دیدگاه مقام معظم رهبری تکمیل گردد. نتایج حاصل از هر یک از مولفه‌های شش‌گانه مشارکت مردمی بررسی و در زیر، در جدولی مختص به هر مولفه نمایش داده شده است:

جدول ۷. ویژگی‌ها، مختصات و مصادیق معناشناسی کیفیت مشارکت مردمی

مصادیق	مختصات و ویژگی‌ها	عنصر
	حضور بسیجی ایمانی حماسی جهادی خالص پر انگیزه توأم با شور و نشاط، قدرتمندانه، با آگاهی و آمادگی به شیوه تهاجمی و هوشمندانه، منشأگرفته از تکلیف‌مداری و تقید ایمانی و نه مشوق‌های مادی، همه‌جانبه، فعال و موثر توأم با توجه، توسل و تضرع به خداوند، گسترده و یکپارچه، همراه با رعایت قواعد رفتار مشارکت، سازماندهی‌شده، با تمرکز در تصمیم‌گیری و پرهیز از تندروی و برخورد‌های تحقیر و اهانت‌آمیز و نادیده‌گرفتن خدمات، پرهیز از بی‌تفاوتی در نظارت بر امور، دلواپسی و دغدغه‌مندی در مسائل حساس کشور و اهتمام به مسائل اساسی کشور	کیفیت مشارکت مردمی

جدول ۸. ویژگی‌ها، مختصات و مصادیق مشارکت‌کننده

مصادیق	ویژگی‌ها و مختصات	عنصر
نیروی بسیج و اقشار و شعبه‌های گوناگون آن	مشارکت‌کننده مردمی، هدفدار، دارای اهداف والای الهی، با ایمان، با انگیزه و آگاه به کار و الزامات آن، با روحیه خستگی‌ناپذیر، حاضر در میدان، شجاع و جان برکف برای اقدام و عمل در عرصه‌های موردنیاز انقلاب و نظام اسلامی است.	مشارکت‌کننده

جدول ۹. ویژگی‌ها، مختصات و مصادیق میدان مشارکت مردمی

مصادیق	ویژگی‌ها و مختصات	عنصر
جمهوری اسلامی به معنی حضور همگانی و حرکت همگانی برای رسیدن به آرمان‌ها است. عرصه‌های جنگ، سازندگی، علم و پیشرفت کشور و هر جا نیاز کشور شد، میدان مشارکت همگانی است. عرصه‌های نمادین انقلاب و اعیاد	دیدگاه مقام‌معظم‌رهبری بر سپردن کار و صحنه به مردم مبتنی است. مشارکت همگانی در میدان‌های موردنیاز در قالب بسیج ظهور و بروز می‌یابد. در میدان‌های مشارکت، سپردن کار کشور به مردم از طریق مردم‌سالاری و انتخابات در چارچوب شریعت اسلامی صورت می‌گیرد. نمادهای اساسی انقلاب از جمله بیست‌ودوم بهمن،	میدان مشارکت مردمی

عنصر	ویژگی‌ها و مختصات	مصادیق
	<ul style="list-style-type: none"> - سالگرد پیروزی انقلاب و روز جهانی قدس از میدان‌های مشارکت مردمی است. - انتخابات میدان اصلی مشارکت همگانی در مردم‌سالاری دینی است. - مشارکت همگانی متجلی در میدان انتخابات فریضه شرعی است. - انتخابات میدان اصلی مشارکت همگانی و اعمال قدرت و اراده مردم در اداره کشور و سرنوشت کشور توسط ملت و موثر در عزت کشور، نظام جمهوری اسلامی و بیمه شدن کشور و نظام جمهوری اسلامی و بیعت تازه با اهداف عالی انقلاب اسلامی و مصون کننده است. - اقتصاد مقاومتی مردم‌پایه و میدان مشارکت مردم است. 	<ul style="list-style-type: none"> - جمهوری اسلامی همانند راهپیمایی بیست و دوم بهمن، روز قدس، روز سیزده آبان و روز انتخابات، از میدان‌های اصلی مشارکت همگانی است. - انتخابات مجلس خبرگان که هم انتخابات خبرگان و هم انتخابات رهبری است، یکی از عرصه‌های اصلی مشارکت در نظام اسلامی است. - اقتصاد در نظام اسلامی مشارکتی همگانی است.

جدول ۱۰. اهداف مشارکت مردمی

عنصر	نوع هدف
اهداف مشارکت مردمی	<p>دفاع از ارزش‌ها، آرمان‌ها، هویت انقلابی، هویت ملی، کمک به ملت و کشور برای رسیدن به اهداف و چشم‌اندازها، تحقق آرمان‌های سلبی و ایجابی، عدالت مردمی، حضور مردمی در حوادث گوناگون کشور، تحقق اسلام و عمل به تعالیم اسلامی، اقتصاد مستقل، فرهنگ غیروابسته به بیگانگان و فرهنگ اصیل اسلامی و ایرانی، پناه‌دادن به مظلوم و مقابله با ظالم، پیشرفت کشور، برجستگی علمی کشور، پیشرو و پیش‌قدم بودن کشور در علم، در اقتصاد، در فرهنگ، در امور مردمی، در اخلاق، در معنویت، تسلیم‌نشدن به زورگویی و نظام سلطه.</p>

ابعاد مشارکت مردمی

مشارکت می‌تواند محدود و مقید و یا فراگیر و همه‌جانبه باشد. در اینجا، منظور از مشارکت، مشارکتی فراگیر و همه‌جانبه است؛ از این‌رو، لازم است تا ابعاد اصلی مشارکت تفکیک شود تا درک انضمامی‌تری از مختصات این مفهوم به دست داده شود. هریک از این ابعاد به صورت مجزا در قالب جدول‌های ۱۱ تا ۱۵ مورد بررسی قرار گرفته است:

جدول ۱۱. بعد سیاسی مشارکت مردمی

ابعاد مشارکت	مختصات و ویژگی‌ها	مصادیق
مشارکت سیاسی	<ul style="list-style-type: none"> - انتخابات مظهر و جلوه جذاب مشارکت عمومی است. - انتخابات ریاست‌جمهوری از صحنه‌های نوین مشارکت عمومی است. - مشارکت در مسائل عمومی از نشانه‌های مردم‌سالاری و دور شدن کشور از حکومت استبدادی است. - مشارکت و حضور در مسائل عمومی مورد نیاز انقلاب‌اسلامی و نظام جمهوری‌اسلامی است. - مشارکت در امور عمومی و سپردن امور به مردم از طریق انتخابات، از مختصات ایده نظم مدنی و سیاسی اسلامی است. - مشارکت در امور کشور، عامل استحکام درونی قدرت و اقتدار کشور است. 	<ul style="list-style-type: none"> مشارکت در جنگ تحمیلی، مشارکت در فرآیند انقلاب و نهادمندسازی و پایدارسازی ارزش‌ها و آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی، راهپیمایی‌نمادین روز قدس و بیست‌ودو بهمن و مشارکت در انتخابات.

جدول ۱۲. بعد اجتماعی مشارکت مردمی

ابعاد مشارکت	مختصات و ویژگی‌ها	مصادیق
مشارکت مردمی	<ul style="list-style-type: none"> - حضور جوانان در فعالیتهای مردمی که ماهیت دینی دارد، مشروط به اینکه مانع فعالیت اصلی آنها و به‌خصوص تحصیل نگردد، لازم است. - قهرمانان ورزش قهرمانی در عرصه‌های جهانی، نماد و الگوی مشارکت و کار دسته‌جمعی هستند. این‌گونه از مشارکت مردمی مورد تفاخر و مباهات ملت است. - کار دسته‌جمعی مورد نیاز دانشجو برای آموزش‌ها و مهارت‌های سیاسی و مردمی است. - تشکل‌های دانشجویی عرصه‌ای مفید و مصونیت‌بخش برای جوانان دانشجو در برابر خطرات بهره‌گیری‌های سیاسی و انحرافات اخلاقی و دینی است. 	<ul style="list-style-type: none"> مشارکت در فعالیتهای مردمی، ورزش‌های قهرمانی و دسته‌جمعی، تشکل‌های دانشجویی

جدول ۱۳. بعد انتظامی - امنیتی مشارکت مردمی

امدادیق	مختصات و ویژگی‌ها	ابعاد مشارکت
مشارکت در انتخابات، راهپیمایی‌های نمادین روز قدس، بیست و دوم بهمن و سیزدهم آبان	<p>- مشارکت عظیم مردمی در انتخابات مصون‌کننده است.</p> <p>- مصون‌سازی کشور و نظام سیاسی و عزت‌یابی کشور حاصل مشارکت همگانی است.</p> <p>- مصون‌سازی کشور وابسته به حضور متحد و منسجم مردم است.</p> <p>- مشارکت فعال و موثر مردمی عامل ایجاد امنیت مردمی، شغلی و اقتصادی است.</p> <p>- بقای نظام جمهوری اسلامی و مقابله با تهدیدات، متکی به حضور مردم است.</p> <p>- مشارکت و حضور مردم، رمز شکست‌ناپذیری نظام جمهوری اسلامی و شکست برنامه‌ها و توطئه‌های دشمن است.</p> <p>- حضور یکپارچه، متحد مردم حول نظام اسلامی، هم برای مردم تولید مصونیت و امنیت و عزت می‌کند و هم برای نظام جمهوری اسلامی استحکام‌بخش و تهدیدزدا است.</p> <p>- حضور ملی عامل حفاظت کشور و ملت در برابر تهاجم بین‌المللی و دولت‌های مقتدر آن بوده است.</p> <p>- حضور مردم به‌مثابه سازه حفاظتی نظام و کشور است. دشمن از حضور مردمی در راهپیمایی بیست و دوم بهمن برای دشمن تولید ترس می‌کند.</p> <p>حضور فراگیر مردمی مشتمل بر اقشار گوناگون مردم در راهپیمایی روز قدس و سیزده آبان، عامل وحشت دشمن است.</p>	مشارکت انتظامی - امنیتی

جدول ۱۴. بعد اقتصادی مشارکت مردمی

امدادیق	مختصات و ویژگی‌ها	ابعاد مشارکت
اقتصاد مقاومتی، اصل ۴۴ قانون اساسی	<p>مشارکت فعال تمام اقشار کشور که توأم با تزکیه نفس و توجه به خدا باشد، لازمه سازندگی کشور، رونق اقتصادی، پیشرفت همه‌جانبه و تأمین امنیت مردمی و شغلی است.</p> <p>واگذاری امور به مردم (به‌مشارکت‌طلبیدن) ضامن پیشرفت و موفقیت است.</p> <p>حضور مطلوب مردم در اقتصاد حماسه‌گونه و امیدوارانه و توأم با نشاط باشد.</p> <p>اقتصاد مقاومتی، مردم‌بنیاد است و با اراده، حضور و سرمایه مردم محقق می‌شود.</p>	مشارکت اقتصادی

جدول ۱۵. آثار، نتایج و پیامدهای مشارکت مردمی

آثار، نتایج و پیامدها	واژه
<p>تداوم و حفاظت از انقلاب و کشور در مقابل هجوم دشمن و دوام و ایستادگی دولت‌های جمهوری اسلامی در برابر محاصره‌های اقتصادی و تهاجم سیاسی به پشتوانه حضور ملی مردم بوده‌است.</p> <p>حضور مردم عامل ناکامی و بهی‌نتیجه ماندن اقدامات دشمنان به‌ویژه آمریکا بوده‌است.</p> <p>مشارکت همگانی در امور به‌ویژه انتخابات سبب بیمه‌شدن کشور، نظام جمهوری اسلامی و عزت آن می‌شود.</p> <p>مصونیت کشور، کم‌شدن فشارهای دشمن و ناکارایی اقدامات او و مأیوس‌شدنش، نتیجه حضور و مشارکت با نشاط، امیدوارانه و مقتدرانه مردم است.</p> <p>موجودیت و قوام جمهوری اسلامی متکی به رأی و حضور مردم است.</p> <p>حضور مردم عامل تقویت ساخت درونی قدرت است.</p> <p>تداوم نهضت انقلابی و هر نهضتی دیگر، با حضور و پشتیبانی مردم امکان‌پذیر می‌شود.</p> <p>حضور مردم برای نظام سیاسی و بقای آن در مقابل تهدیدات و اقدامات دشمن مصونیت‌ساز است.</p> <p>حضور سیاسی مردم و مشارکت در انتخابات، نتایجی چون مصونیت و عزت کشور دارد.</p> <p>حضور مردم برای کشور مصونیت‌بخش است.</p> <p>حضور شورانگیز مردم در انتخابات موجب کم‌شدن تهدیدات و طمع‌ورزی و تعرض و توطئه دشمن می‌شود.</p> <p>حضور مردم در انتخابات در آینده کشور در امنیت، استقلال، ثروت ملی، در اقتصاد و دیگر مسائل مهم کشور اثرگذار است و تهدیدات دشمن را بی‌اثر و دشمن را ناامید می‌سازد.</p> <p>حضور پرشور مردم در انتخابات، کشور را حفظ می‌کند.</p> <p>حضور گسترده مردم مصون‌کننده است.</p> <p>مشارکت دادن مردم و سپردن امور به مردم سبب پیشبرد امور و کارها می‌شود.</p> <p>مشارکت دادن و سپردن امور به مردم، سبب پیشرفت در کارها می‌شود. از اول انقلاب هر جا کار دست مردم افتاده، کار پیشرفته است.</p> <p>مشارکت دادن مردم سبب شکوفایی و رشد در امور و کارها می‌شود.</p> <p>بیست‌ودوم بهمن نمونه‌ای از مشارکت دادن و واگذاری امور و کارها به مردم که سبب خلق عظمتی شکوه‌آفرین و نوعی معجزه شده‌است.</p> <p>پیروزی و پیشروی در امور و برنامه‌های دولت‌ها و کشورها منوط به حضور مردم است.</p> <p>حضور و آمادگی واقعی در عرصه‌های مورد نیاز، سبب شکست دشمنان اسلام و مسلمانان در زمینه‌های امنیتی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی در منطقه غرب آسیا و دیگر مناطق جهان خواهد شد.</p>	<p>آثار، نتایج و پیامدهای مشارکت مردمی</p>

الگوی مطلوب مشارکت مردمی در دیدگاه امام‌خامنه‌ای

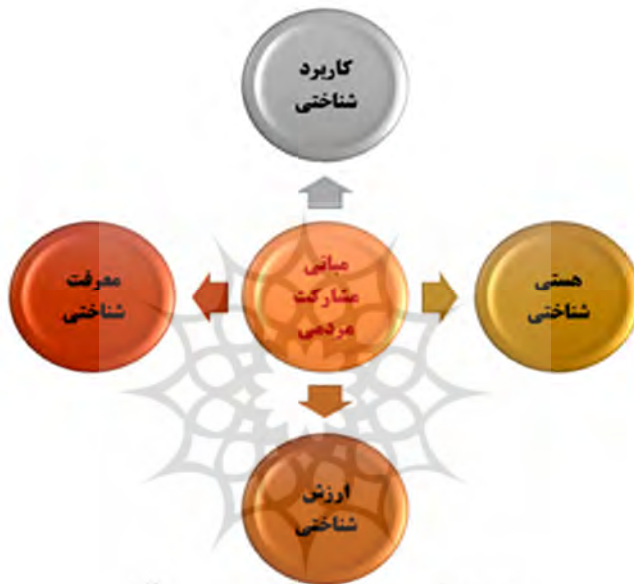
الگوهای مطلوب برای طراحی یک سامانه یا سازمان دادن به یک رفتار یا امر مردمی، جزو الگوهای تجویزی دسته‌بندی می‌شوند. در این الگوها، اگرچه روابط میان اجزا و ویژگی‌های هر جزء نشان داده می‌شود اما ترسیم روابط و بیان ویژگی‌ها به معنی توصیف ابعاد یک سامانه و یا اجزا و روابط آن نیست بلکه راهنمای عمل برای ایجاد و یا سازمان دادن به آن است. حال با توجه به استخراج سرخطها، مقولات، مضامین مشارکت و ابعاد و انواع آن، هم‌اکنون می‌توان با اتکا به تکسونومی مشارکت و مطالب استخراج شده، خطوط و سرفصل‌های کلی الگویی از مشارکت مردمی مطلوب را بر اساس دیدگاه مقام‌معلم رهبری ترسیم کرد. این الگو ویژگی‌های یک مشارکت مطلوب را به صورت کلی در حوزه مردمی نشان می‌دهد که با توجه به ترسیم ابعاد مشارکت مردمی در حوزه اقتصادی، امنیتی - انتظامی، سیاسی، مردمی و فرهنگی و اقتضات امر، مشارکت در هر حوزه قابلیت کاربست دارد.

نمودار ۳. الگوی مشارکت مردمی مطلوب براساس دیدگاه امام‌خامنه‌ای

مبانی مشارکت مردمی در دیدگاه امام‌خامنه‌ای

در بحث از مبانی باید به این نکته توجه داشت که مبانی مشارکت مردمی باید به‌مثابه یک امر واقع یا کنش جمعی انسان مورد بررسی قرار گیرد و نه مباحث انتزاعی مفهوم‌شناختی؛ آن‌گونه که در فلسفه علم از آن بحث می‌شود. مبانی مربوطه در چهار مقوله معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، ارزش‌شناسی و کاربردشناسی مورد بررسی قرار می‌گیرد:

نمودار ۴. مبانی مشارکت مردمی در دیدگاه امام‌خامنه‌ای

مبانی معرفت‌شناختی

منظور از مبانی معرفت‌شناختی این است که مفهوم مشارکت مردمی در نظام شناختی و مفهومی گوینده یا نویسنده، چگونه مفهوم‌سازی و شناخته می‌شود. منبع شناخت چه چیزی است؟ آیا این مبنا، تجربه است یا برآمده از عقیده و باور به چیزی است یا برآمده از اطلاعات به‌دست‌آمده از منابعی همانند کتب، اسناد و افراد و یا منبعی استعلایی همانند وحی و وجود باری است یا برآمده از دانش استدلالی قیاسی است؟ آنچه از محتوای بیانات در این خصوص برمی‌آید این است که دیدگاه مرتبط با مشارکت، از سه منبع در حوزه

معرفت‌شناسی مشارکت مردمی متأثر است. در رتبه اول، دانش برآمده از منبع الهی - یعنی قرآن کریم - و همچنین، آموزه‌های اسلامی و مطالعه الگوی رفتاری پیامبر اکرم(ص) و شخصیت‌های صدر اسلام از جمله جناب ابوذر است. در خصوص تبیین چرایی ضعف فرهنگ کار جمعی مستند به آیاتی از قرآن می‌فرمایند: «چرا فرهنگ کار جمعی در جامعه ما ضعیف است؟ این یک آسیب است. با اینکه کار جمعی را غربی‌ها به اسم خودشان ثبت کرده‌اند، اما اسلام خیلی قبل از اینها گفته است: تعاونوا علی البرّ و التقوی یا و اعتصموا بحبل اللّٰه جمیعاً؛ یعنی حتی اعتصام به حبل‌الله هم باید دسته‌جمعی باشد: و لا تفرّقوا». یا در جایی دیگر، در تبیین آسیب‌شناسی مشارکت جمعی از الگوی رفتاری جناب ابوذر مثال می‌زنند: «کارهای ما دست‌جمعی نیست. من یک وقت عرض کردم که از این جهت، مثل جناب ابی‌ذر(سلام‌الله‌علیه) هستیم که «یعیش وحده و یموت وحده». همه کارهای ما تنهاست: از استاد، تنها درس می‌گیریم و تنها مطالعه می‌کنیم. گرچه مباحثه‌مان هم کار دو نفری است، اما تنهاست؛ یعنی اشتراک فکری نیست. یک روز زید می‌خواند، عمرو شاگرد او می‌شود و گوش می‌کند؛ فردا عمرو می‌خواند، زید شاگرد او می‌شود و گوش می‌کند؛ یعنی کار فردی است». ایشان در تبیین نمونه‌های موفق و مطلوب مشارکت مردمی، علت تمایل و گرایش مردم به مشارکت را ناشی از وجود سری الهی می‌دانند که توجه و دل‌های مردم را به مشارکت جمعی در امور معطوف و متمایل می‌سازد(بیانات، ۷۴/۱۱/۱۴) و با ذکر نمونه‌هایی از کارنامه سیاسی رسول اکرم(ص) از زمان هجرت حضرت به مدینه، الگوی رفتاری ایشان را نشان اهمیت و پذیرش مشارکت مردمی در اسلام معرفی می‌کنند(بیانات، ۱۳۸۰/۲/۲۸). منبع مهم دیگر، تجربه عملی ایشان در مدیریت‌های کلان و راهبردی کشور از جمله تجربه ریاست‌جمهوری است. شناخت ایشان از موفق نبودن کار جمعی در ایران، ناشی از تجربه ماخوذ از مشاهده عینی و مشارکت مستقیم در امور بوده است. منبع مهم دیگر در این حوزه، تجربه جهانی مشارکت مردمی است.

مبانی هستی‌شناختی

بررسی دیدگاه‌های حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای نشان می‌دهد که تلقی ایشان از مشارکت مردمی به‌عنوان یک پدیده‌ای است که به‌لحاظ ماهیتی، عینی است؛ هرچند که نقش اعتقادات در گرایش افراد به مشارکت در امور جمعی بسیار حائز اهمیت است. مشارکت مردمی از جمله اموری است که بدون داشتن پایه‌های ایمانی تداوم ندارد و منجر به نتایج مطلوب نیز نخواهد شد. مشارکت مردمی در همه‌جا وجود دارد ولی آنچه مشارکت جمعی در نظام جمهوری اسلامی را از دیگر انواع مشارکت متمایز می‌سازد، نقش و تأثیر ایمان مردم در ظهور و بروز آن است.

مبانی ارزش‌شناختی

منظور از مبانی ارزش‌شناختی این است که گوینده کلام، با بیان واژگان چه ارزش‌هایی را به مخاطب منتقل می‌کند و یا از چه نظامی از ارزش‌ها دفاع می‌کند و یا اساساً خود وی از چه ارزش‌هایی طرفداری می‌کند. تحلیل محتوا و متون مربوط به واژه‌شناسی مشارکت مردمی در دیدگاه امام‌خامنه‌ای نشان می‌دهد که مشارکت مردمی برای ایشان با ارزش‌هایی چون انجام عبادات به‌شکل جمعی آن، افزایش اعتماد سیاسی و مشروعیت سیاسی نظام جمهوری اسلامی، تکافل مردمی و پرهیز از انزوا، تعمیق روحیه و عمل دینی فردی و جمعی، امنیت کشور و نظام و ملت پیوند خورده‌است.

مبانی کاربردشناختی

در اینجا مفروض بحث این است که گوینده، از کاربرد واژه و اصطلاحی خاص، نیت و هدفی دارد. به‌عبارت‌دیگر، از این زاویه واژگان در نقش ابزار و وسیله‌ای برای بیان مقاصد و نیات گوینده به کار می‌روند و از این‌رو، هر واژه و یا اصطلاح، از کاربرد خاص خود در صحنه عمل برخوردار است. در برخی مواقع، نقش و کاربرد واژه در تشویق و تحریر به انجام عملی است و گاه کاربرد واژه برای پرهیز از انجام عملی و دادن هشدار و اخطار به چیزی است. در موضوع مشارکت مردمی، گاه این واژه به‌صورت مستقیم و یا با حفظ مضمون و تفاوت در لفظ به کار رفته است و به‌جای مشارکت مردمی، از نظامی از واژگانی که

محتوا و مضمونی بسیار بیشتر از مشارکت مردمی را با خود انتقال می‌دهند، بهره گرفته شده‌است. مشارکت عمومی، عمل جمعی، کار دست‌جمعی، حضور بسیجی و ... نمونه‌هایی از این مجموعه واژگان است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مفاهیم راهبردی مفاهیمی هستند که علاوه بر بعد تبیینی، در سیاست‌گذاری، اجرا و عمل نیز کاربرد دارند. اگرچه برای هرگونه اقدام شناختی درباره مفاهیم، واکاوی معنایی بخشی از ضروریات است، اما درمورد مفاهیم راهبردی، این واکاوی و تدقیق فضای معنایی اهمیتی مضاعف دارد. هرگونه ابهام در معنا، ارجاعات و مصادیق این‌گونه از مفاهیم، موجب ایجاد خطای شناختی راهبردی می‌گردد که آثاری زیان‌بار در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری مرتبط با حیات فردی و مردمی بر جای می‌گذارد.

مشارکت مردمی با وجود قدمت آن به اندازه طول عمر بشر، در پژوهش‌های مردمی و همچنین، سیاست‌گذاری‌ها چندان موردتوجه واقع نشده‌است. این مفهوم، در عرصه جهانی، با آغاز دهه ۱۹۹۰ و تحولات ناشی از آن و ظهور معضلات جدید و ناتوانی دولت‌ها در پاسخ‌گویی به معضلات، در پژوهش‌های مردمی و سیاست‌گذاری‌ها موردتوجه قرار گرفت. در ایران نیز به تبع دنباله‌روی در حوزه علوم انسانی، دهه ۱۳۸۰ دهه توجه به این مفهوم در مطالعات مردمی و پژوهش‌های دانشجویی است. توجه برخی از اساتید دانشگاه به این حوزه باعث رشد این مفهوم در فضای مطالعات مردمی شد اما با پیدایش مفهوم سرمایه مردمی، به‌تدریج این مفهوم از رونق اولیه افتاد. در حوزه مطالعات پلیسی در سطح جهانی نیز بررسی نشریات پلیسی مطرح نشان می‌دهد که در این حوزه نیز این موضوع مورد غفلت واقع شده‌است. در بررسی سابقه موضوع برای دستیابی به پژوهش‌های صورت‌گرفته، ذیل این عنوان و یا نزدیک به آن، نمونه و موردی به دست نیامد؛ از این‌رو، این پژوهش از ابتدا با یک مانع عمده - یعنی نبود نمونه و الگویی برای پژوهش - مواجه بود؛ اما لازم بود که برای مقاصد این پژوهش به اقتضا چاره‌اندیشی شده و راهی یافته شود. برای این منظور، ابتدا پیشینه مفهومی و نظری موضوع در منابع موجود فارسی و

انگلیسی موردبررسی قرار گرفت. تفکیک تحلیلی مفهوم مشارکت به اجزای سازنده و همچنین، طراحی یک تکسونومی مفهومی برای رصد موضوع در بیانات حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای و سپس تحلیل متن و محتوای بیاناتی که واژگان تکسونومی طراحی‌شده در متن آن قرار گرفته بود، روشی است که در این پژوهش مورد بهره‌برداری واقع شده‌است. نتایج بررسی نشان داد که سه دسته از مفاهیم در بیانات امام‌خامنه‌ای وجود دارد که با عنوان مفاهیم اصلی، مفاهیم فرعی و مفاهیم مرتبط از نظر شکلی و مضمونی با مفهوم مشارکت مردمی مرتبط هستند. مفاهیم اصلی شامل مشارکت، مشارکت مردمی، مشارکت عمومی، مشارکت همگانی، مشارکت مردمی، مشارکت مردم و مفاهیم فرعی شامل کار دست‌جمعی، کار دسته‌جمعی، فعالیت دسته‌جمعی، کارهای جمعی، عمل جمعی، تلاش جمعی، مبارزه دسته‌جمعی، حضور جمعی، ارتباط جمعی، فکر جمعی، عقل جمعی، ملی و جمعی است که با ادغام پنج مفهوم فعالیت مردمی، کار جمعی، کار دست‌جمعی، کار دسته‌جمعی مورد بررسی و تحلیل مضمونی قرار گرفتند. همچنین، برخی از واژگان مرتبط و واژگان ترکیبی در این زمینه مورد بررسی قرار گرفتند و از آن میان، واژگانی که از کلیت و فراگیری بیشتری برخوردار بودند، در پنج مقوله یا مفهوم حضور مردم، حضور مردمی، دخالت مردم، حضور ملی، حضور بسیجی مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفتند که نتایج آن به شرح ذیل است:

۱. در بیانات اصطلاح مشارکت مردمی به نسبت دیگر مفاهیم - یعنی مفاهیم اصلی و مفاهیم مرتبط - مشارکت کمتر به کار رفته است. فراوانی موجود، ۳ بار تکرار را نشان می‌دهد؛
۲. مشارکت مردمی در مجموعه‌ای از واژگان نمود یافته‌است که به‌تدریج تکامل یافته و در مفهوم "حضور" و "حضور همگانی و مردمی" و "حضور بسیجی" استقرار یافته‌است. این واژگان برگرفته از ذخیره واژگانی زبان فارسی، فرهنگ انقلاب‌اسلامی و نظام واژگانی آن، منابع دینی و آموزه‌های اسلامی است؛

۳. از نظر معنا و تعریف مشارکت مردمی، گزاره‌های ذیل از تحلیل محتوای مفاهیم به کاررفته در بیانات استنباط می‌شود:

ا. شرکت در کار و امور به نحوی است که در آن نقش و وظیفه یکی، به اعمال نقش و وظیفه دیگری وابسته بوده و نتایج کار، حاصل تلاش و همکاری جمعی نظام‌گونه باشد.

ب. شرکت جمعی در فرآیندهای تصمیم‌گیری سیاسی و اجرای نمادهای هویت انقلابی و ملی است؛

ج. درگیربودن همه‌جانبه در سازندگی کشور و سازندگی روحی شخصی است؛

د. شرکت سازمان‌یافته جوانان با ایمان و انگیزه و علاقه در اموری است که نیاز کشور و انقلاب است؛

ه. از میان مفاهیم به کاررفته برای بیان مشارکت اجتماع به نظر می‌رسد که ابعاد مشارکت مردمی در مفهوم کار جمعی و دسته‌جمعی نمود بیشتری داشته‌است. در تعریف این مفهوم و بر اساس تحلیل بیانات، موارد ذیل قابل احصا است:

۱. کار جمعی و کار دسته‌جمعی، کاری است که وظیفه و نقش یکی، مکمل نقش و وظیفه دیگری است. کار دسته‌جمعی جزو آموزه‌های اسلامی ربوده‌شده توسط غربی‌ها است. کار جمعی خصلتی فرهنگی و آموزشی است.

۲. هیئت‌دولت نمادی از کار دسته‌جمعی است. مفاهیم سیاسی مقدس حاصل کار جمعی سیاسی است.

و. علاوه بر این، به نکات دیگری نیز که در توجه به ابعاد و الزامات مشارکت و ترسیم الگوی مطلوب مشارکت مردمی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد، در ذیل این مفهوم اشاره شده‌است که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

۱. کار دسته‌جمعی الزاماتی دارد که باید به آن توجه کرد؛ سازمان‌یافتگی و نظام‌وارگی از جمله آن است.

۲. سامان‌یابی امور راهبردی همانند انسجام ملی، اشتراک مردمی، مردم‌سالاری، عدالت و مساوات، پیشرفت کشور، مقاومتی‌شدن اقتصاد، هویت ملی و اهداف و آرمان‌های انقلاب‌اسلامی و مصون‌سازی کشور با کار جمعی تحقق می‌یابد.
۳. کار دسته‌جمعی آسیب‌هایی دارد که لازم است به آن توجه شود؛ از جمله اینکه، کار جمعی جزو خصال ملی کشور ما نیست، آموزش و ورزش بومی ما خصلت جمعی و سازمان‌یافتگی جمعی ندارد؛ در امور دیگری که لازمه آن کار جمعی است، موفقیت چندانی حاصل نمی‌شود.
۴. کار دسته‌جمعی در موضوعاتی که مورد تأکید دین مبین اسلام است، باید بیشتر مورد تأکید و توجه باشد.
۵. از حیث مفهوم‌شناسی عناصر مشارکت مردمی، نتایج زیر از تحلیل متن بیانات مربوط به هر مقوله حاصل می‌شود.

الف. ویژگی‌ها و مختصات مشارکت‌کننده

۱. در بیانات نسبت‌به مشارکت نهادهای عمومی به‌خصوص دولت، نگرش بدبینانه و درخصوص مشارکت مردم در همه عرصه‌ها، نگرش خوش‌بینانه وجود دارد؛
۲. ویژگی‌های مطلوب مشارکت‌کننده از دیدگاه امام‌خامنه‌ای عبارت است از: مشارکت‌کننده باید هدفمند، باایمان، آگاه، خستگی‌ناپذیر، آرمان‌خواه، با اهداف بلند، جان‌برکف، شجاع، آماده(پا به رکاب) و همه‌جا حاضر باشد؛
۳. مصادیق مشارکت‌کنندگان مطلوب در نظر حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای بدین‌قرار است: نیروهای بسیج و بسیجیان، مقاومت لبنان، مقاومت فلسطین، مقاومت عراق در برابر داعش، نیروهای مردمی حامی ارتش در سوریه.

ب. ویژگی‌ها و مختصات میدان و عرصه مشارکت

۱. میدان مشارکت از دیدگاه مقام معظم رهبری از گستره و امور فراگیر و همه‌جانبه با مختصات فراگیر بودن در همه امور کشور - اعم از سیاسی، مردمی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی، انتظامی و سایر حوزه‌های مورد نیاز در دفاع از اسلام و پیشبرد اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی در هر زمان و مکان - است.

۲. عرصه‌های نمادین انقلاب اسلامی همانند راهپیمایی ۲۲ بهمن، روز قدس، ۱۳ آبان و روز مبارزه با استکبار جهانی، انتخابات ریاست جمهوری و مجلس خبرگان رهبری و اقتصاد مقاومتی هستند.

ج. اهداف مشارکت مردمی

۱. دفاع از ارزش‌ها، آرمان‌ها، هویت انقلابی، هویت ملت و کشور؛
۲. کمک به ملت و کشور برای رسیدن به اهداف و چشم‌اندازهای اعلامی؛
۳. تحقق آرمان‌های سلبی و ایجابی انقلاب اسلامی؛
۴. تحقق عدالت مردمی در کشور؛
۵. حضور مردمی در حوادث گوناگون کشور؛
۶. تحقق اسلام و عمل به تعالیم اسلامی، رسیدن به اقتصاد مستقل و خود اتکا؛
۷. فرهنگ اصیل اسلامی و ایرانی و فرهنگ غیروابسته به بیگانگان؛
۸. پناه‌دادن به مظلوم و مقابله با ظالم؛
۹. پیشرفت کشور، برجستگی علمی کشور، پیشرو و پیش قدم بودن کشور در علم، اقتصاد، فرهنگ، امور مردمی، اخلاق و معنویت؛
۱۰. تسلیم‌نشدن به زورگویی و نظام سلطه.

د. آثار، پیامدها و نتایج مشارکت مردمی

۱. حفاظت از کشور و ملت در برابر هجوم و تهدید خارجی؛
۲. تداوم انقلاب اسلامی؛
۳. مقاومت دولت‌های جمهوری اسلامی در برابر محاصره‌های اقتصادی و سیاسی؛

۴. مصونیت(بیمه شدن) کشور و ملت، پایداری و اقتدار نظام جمهوری اسلامی، کسب عزت و آبروی بین‌المللی کشور و وجهه(پرستیژ) نظام جمهوری اسلامی؛
۵. به‌سامان‌رسیدن و پیشرفت در کارها، رشد و شکوفایی در کار است؛
۶. برگزاری شکوه‌مند مراسم نمادین(سالگرد پیروزی انقلاب)؛
۷. دستیابی دولت‌ها به پیروزی در اهداف؛
۸. یأس و تغییر محاسبات برنامه‌های دشمن، کاسته‌شدن از فشارهای دشمن؛
۹. تقویت ساخت درونی قدرت نظام و کشور؛
۱۰. تأمین امنیت کشور.

از نظر سطوح مشارکت و عمق و گستردگی مشارکت مردمی(موضوع نمودارهای ۱ و ۲) به نظر می‌رسد که در دیدگاه مقام‌معظم‌رهبری تأکید بر هرچه عمیق‌تر و گسترده‌تر شدن مشارکت است. نمونه‌های مطلوب بسیج در ایران، عراق، لبنان و مقاومت فلسطین نشان می‌دهد که مشارکت تا مرز فداکاری و قربانی کردن نفس در راه آرمان‌ها گسترش می‌یابد. همچنین، از نظر مبانی مشارکت، از میان مبانی چهارگانه، گرچه به هر چهار مبنا در بیانات - چه به‌صورت آشکار و چه به‌صورت مضمیر - اشاره شده‌است اما وزن تحلیلی هستی‌شناسی، ارزش‌شناسی و کاربردشناسی بیشتر است.

بایسته‌ها و راهبردهای پیشنهادی

۱. اعتقاد مقام‌معظم‌رهبری و فرماندهی کل‌قوا، به حضور و مشارکت همگانی مردم در عرصه‌های مختلف، تکیه‌گاه مطمئنی برای پلیس در اقدام به جلب مشارکت حداکثری مردم در فرآیندهای امنیت‌ساز متناسب با مأموریت‌های این سازمان است؛
۲. تحقق جامعه‌ای امن با هویت ملی اسلامی و انقلابی از طریق مشارکت مردمی آحاد جامعه امکان‌پذیر است و پلیس به‌عنوان یکی از عناصر امنیت‌ساز در تحقق این جامعه که در مسیر تمدن‌سازی نوین ایرانی اسلامی

- است، بایسته است که نقش آفرینی خود را با نظرداشت مشارکت عمومی و الزامات آن تعریف و اجرا نماید؛
۳. در تدوین دکترین امنیت‌سازی و انتظام مردمی پلیس آینده، بایسته است که هم‌زمان با توجه به اقتضائات تحولات نوین، بر پایه اعتماد و همکاری همه‌جانبه مردمی مبتنا گردد؛
۴. ساختار و سازمان، آموزش‌ها، الگوی تنظیم ارتباطات برون‌سازمانی و درون‌سازمانی مشارکتی تعریف گردد؛
۵. تحولات نوین صنعت، علم، فناوری، حقوق، اقتصاد و سیاست، وضعیتی از پیچیدگی و فقدان اطمینان توأم با تحولات سریع و ناگهانی را ایجاد کرده‌است. در چنین فضایی، غافلگیری راهبردی در موضوعات انتظامی و امنیتی به خصوص در زمان فجایع طبیعی همانند زلزله و شیوع ویروس‌های کشنده و بیماری‌های واگیر یا وقوع شرایط بحران‌زا همانند وضعیت انتخابات و یا وقوع جنگ و حملات تروریستی بسیار محتمل است. از الزامات موفقیت در اجرای مأموریت‌ها در چنین محیطی، بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و استعدادهای عموم مردم در تمام حوزه‌ها است.
۶. شناسایی عرصه‌های همکاری و مشارکت مردمی متناسب با مأموریت‌های عادی و شرایط بحرانی و آمادگی برای بهره‌گیری از آن، پلیس را در موقعیتی ممتاز و مسلط بر جریان تحولات و مدیریت آن در راستای ایفای موثر مأموریت‌ها قرار می‌دهد.
۷. ایجاد ارتباط ساختاری با محیط‌های تولید علم و فناوری و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آن، از بایسته‌های مشارکتی‌شدن راهبردی است. موارد زیر در این خصوص شایسته توجه است:
- الف. بهره‌گیری از استعدادها و ظرفیت‌های مردمی در کشف جرایم و مقابله با مجرمان به‌خصوص جرایم نرم همانند سرقت‌های اینترنتی و مقابله با تهدیدات عرصه مجازی از طریق شبکه‌های مردمی؛

ب. بهره‌گیری از ظرفیت اساتید علوم انسانی و علوم ارتباطات و فناوری‌های نوین و ظرفیت‌های دانشجویی دانشگاهی در راستای مأموریت‌های حال و آینده به‌خصوص آینده‌پژوهی و وضعیت‌های آینده برای شناسایی عرصه و انواع تهدیدات و فرصت‌های راهبردی؛

ج. در آموزش‌های دانشگاهی و دیگر علوم و فنون تخصصی در حد اقتضا و استعداد برای مشارکت عمومی و مهارت‌های لازم کارکنان در به‌خدمت‌گرفتن ظرفیت‌ها و به‌مشارکت‌طلبیدن مردم، تمهیدات لازم اندیشیده و اجرا گردد.

۸. الگوی استخدام پلیس می‌تواند چند لایه و به‌گونه‌ای باشد که مأموریت‌ها و وظایف به اقتضای شرایط و موقعیت‌ها به‌نحو مطلوب صورت پذیرد؛

۹. مدیریت جرم و بزه با اتخاذ تمهیدات لازم برای پیشگیری از وقوع و یا بازگشت مجرمان و بزه‌کاران به ارتکاب جرم و بزه با بهره‌گیری از شبکه‌های مردمی و مشارکت مردمی امکان‌پذیر است؛

۱۰. افزایش احساس روانی و عینی اعتماد به سازمان عظیم انتظامی جمهوری اسلامی ایران در امور انتظامی و امنیتی، از آثار مشارکتی‌شدن امور پلیسی خواهد بود.

فهرست منابع

منابع فارسی

- قرآن کریم
- اکبری، مجید؛ حسینی، سیدمحمد (۱۳۸۸)، "ارزش‌شناسی در فلسفه ارسطو"، فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آیین‌ه معرفت، سال هفتم، شماره ۲۰، صص ۹۵ - ۱۲۱
- اکبریان، مهدی؛ فتحی، لیلیا (۱۳۹۱)، "مشارکت مردم اساس توسعه مردمی"، مجله تخصصی پژوهش و سلامت، سال دوم، شماره ۱، صص ۸۹ - ۷۱
- رئیس‌زاده، سیدمحمد (۱۳۹۵)، مشارکت مردمی و ناجا؛ ضرورت‌ها، زمینه‌ها، هدف‌ها و راهبردها، تهران، مرکز مطالعات راهبردی فراجا
- سعیدی، محمدرضا (۱۳۸۹)، مشارکت مردم و ناجا با تأکید بر موانع و راهکارها، تهران، معاونت مردمی نیروی انتظامی، اداره کل مطالعات و تحقیقات مردمی
- سفیری، خدیجه؛ صادقی، مریم (۱۳۸۸)، "مشارکت اجتماعی دانشجویان دختر دانشکده‌های علوم مردمی دانشگاه‌های شهر تهران و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن"، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیستم، شماره ۳۴، صص ۴۳ - ۵
- شعبانی، ناصر (۱۳۹۴)، مقاومت مردمی در حماسه آمل (واکاوی واقعه ۶ بهمن ۱۳۶۰)، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- گلشیری اصفهانی، زهرا؛ خادمی، حسین؛ صدیقی، رضا؛ تازه، مهدی (۱۳۸۸)، "تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان؛ مطالعه موردی: بخش گندمان، شهرستان بروجن"، فصلنامه روستا و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۱، صص ۱۶۷ - ۱۴۷
- محسنی، مرتضی؛ جانعلیزاده، حیدر؛ رکابدار، لیلیا (۱۳۹۲)، "ماهیت و جایگاه انواع مشارکت مردمی در ضرب‌المثل‌های داستان‌نامه بهمنیاری"، فصلنامه مطالعات توسعه مردمی - فرهنگی، سال دوم، شماره ۱، صص ۱۲۱ - ۹۷
- موسوی، طاهر (۱۳۸۶)، "مشارکت مردمی یکی از مولفه‌های سرمایه مردمی"، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه مردمی، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۹۲ - ۶۷
- مهدوی، سید محمدصادق؛ رحمانی خلیلی، احسان (۱۳۷۸)، "بررسی تأثیر دینداری بر مشارکت مردمی شهروندان تهرانی"، پژوهشنامه علوم مردمی، سال دوم، شماره ۴، صص ۲۹ - ۵

_____ ، قانون استخدام نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، قابل دسترسی در:

<http://law.dotic.ir>

_____ ، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مؤسسات خدمات انتظامی (حفاظتی و مراقبتی)، قابل دسترسی در:

<http://law.dotic.ir>

_____ ، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قابل دسترسی در:

<http://law.dotic.ir>

منابع انگلیسی

- Aichholzer, George, Herbert Kubicek, Lourdes Torres(eds)(2016), Evaluating e-Participation Frameworks, Practice, Evidence, Springer, New York
- Berry, Kate A., Eric Mollard(ed)(2010), Social Participation in Water Governance and Management: Critical and Global Perspectives, Earthscan Publications Ltd, London
- Britanica, <https://www.britannica.com/topic/axiology>
- Cammaerts, Bart, Michael Bruter, Shakuntala Banaji, Sarah Harrison, Nick Anstead(2016), Youth Participation in Democratic LifeT, Stories of Hope and Disillusion, Palgrave Mcmilan, London
- Carpentier, Nico(2012), “The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate?”, Revista Fronteiras – Estudos Midiáticos, 14(2), (164-177)
- Haug, Michael and Jaszczolt, Kasia M.(2012), “Speaker Intention and Intentionality”, in Allan, Kate, Jaszczolt, Kasia M.(2012), The Cambridge Hand Book of Pragmatic, Cambridge University press, Cambridge, Uk,(87-113)
- Hoffmann, Joachim(2016), “The Birth Defect of the Information processing Approach”(pp,19-33), in Mihai Nadin(ed), Anticipation Across Disiciplines, Springer, Switzerland

- Larsen, Anne Karin, Vishanthie Sewpaul and Grete Oline Hole(eds)(2014), Participation in community work: international perspectives, Routledge, New York
- Levasseur. M. et al.(2010),“ Inventory and analysis of definitions of social participation found in the aging literature: Proposed taxonomy of social activities”, Social Science & Medicine, No:71 ,pp2141-2149
- Mercantini, Jaen. Mark, Colett Fucher(eds)(2015), Risk and Cognition, Springer, Heidelberg, Berlin
- Nissen, Morten(2012), The Subjectivity of Participation Articulating Social Work Practice with Youth in Copenhagen, Palgrave Mcmillan, London
- Quito, Emérita S.(1984), “Value as a factor in social action”, Intrnational Social Science Journal, Epistemology of Social Scienc,102, Vol. XXXVI, No. 4,(603-615)
- Tressoldi, Patrizio,(2016), “Anticipation of Random Future Events”(pp,11-19), in Mihai Nadin(ed), Anticipation Across Disiciplines, Springer, Switzerland
- Uldam, Julie and vestrgaard, Anne(eds)(2015), Civic Engagement and Social Media, Political Participation Beyond Protest, Palgrave Macmilan, UK
- Wilkinson, Adrian and Dundon, Tony(2010), “Direct Employee Participation”, in Wilkinson, Adrian et.all(eds), The Oxford Handbook of Participation in Orgnization, Oxford University Press, New York